

FRÅN BÖRJAN
TILL OCH MED 123

Σ 00

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1949

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

(337 sid)

1949

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

1949

FOLKMINNEN

FRÅN

NORRA ÖSTERGÖTLAND

upptecknade

sommaren

1923

av

Gustaf Olsson

2

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

FOLKMINNEN

FRÅN

ÖSTERGÖTLAND

1888

1888

1888

1888

1888

1949

3

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

4
10
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

5-1949
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Insamlingen

Under sommaren 1933 företog jag insamlingen av folkminnen inom Finnsångs län, härad av Östergötlands län, även då med resebidrag från "Hyllin-Cavallius Stiftelse".

Det är ägnades större uppmärksamhet åt sydligaste delen av Hällestad, i varsskogar jag antäffade bland andra Anders i Hammars lyckan som uppsatte mig under flera

dagars. Där i södra Källestad kunde jag även göra värdefulla anteckningar av bygdetopografisk art, i det jag upptäckte lämningar av hyttor och kvarnar på flera ställen samt noterade upplysningar om byar och gårdar. Fästet även resor i norra delen av socknen dock ej med så rikt resultat. Bättre blev skörden hos den äldre Nils Bengtsson, Torstorp, i Risinge socken.

Jag gjorde även en längre resa i Vänga socken. Dess bygder äro mycket sägsrika, varför jag hoppas kunna göra ännu mera där nästa sommar. I denna socken lyckades jag även uppi-

täcka flera fasta fornlämningar och andra minnesmärken, varjämte jag även erhöll mycket material av bygdebeskrivande art.

Utom dessa färder har jag ytterligare utfärdat mina föräldrar, som lämnat det mesta av ordspråk, stäv och samtor m.m., som förekomma i årets samling. Vidare ha flera av de personer, som fyllde min samling i fjol sammar, även i år lämnat bidrag.

Bidrag för denna samling
endast 200 kr.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV.
Biografierna.

De sam under mina färder i sammar meddelat mig de folkminnen, sam härmed överlämnas till arkivet äro sam följer. [Bifforna inom parentes utvira vilka sida var och en har.]

Mina föräldrar lantbr. C. O. Olsson och Amanda Olsson — [32, 37-38, 37-40, 43-45
59-61, 66, 68, 66, 75-78, 81-82]

Torpären Karl Persson — [33, 71-77, 89]

Fabrikör E. W. Eriksson — [30, 83, 88]

Lantbr. Adolf Johansson — [31-36, 190]

9
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Angående dessa, så äro de amtalade i samlingen för 1932 under: "Biografierna"

F. torparen F. H. Pettersson, Diket Simonstorp,
född 1844, från Bodegård. 137-131

Arbetaren A. Andersson [se sid 133] [134-182]

Lantbr. Aug. Olsson [se s. 193] [193-201]

Lantbr. Natanael [1319] [319-221] och Bengt
Olsson [s. 233] [233-235]

Gårdsägare A. P. Svanström [1236] [236-244]

Dessutom ha ett tiotal andra personer lämnat smärre bidrag.

10

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIVHällestads Hembygdsförening.

Under sommaren har emellertid mitt intresse och min tid övertogs av en annan sak, som dock är i full överensstämmelse med docent v. Sydörs informationer.

Sedan länge har det varit ett önskemål för mig att i hembygden få till stånd en förening, som hade till uppgift att värna ärode andliga och materiella minnesmärken, som finnas bland allmoget. Genast efter min ankomst till Hällestad upptogs jag frågan på allvar. Efter att ha grundligt och upprepade gånger dis-

1949

11

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

kuterat denna sak med mina vänner härför Gunnar Danielsson och herr Folke Jansson, kommo vi överens om att utfärda ett upprop i tidningarna och genom anslag, vari vi uppmanade intresserade att sammankomma och dröfta frågan. Mötet hölls så i kommunalrummet lörd. d. Jag talade om Hällestads gamla minnen samt utvecklade mina planer angående den blivande föreningen. Det blev en livlig debatt. Vi beslöt att utfärda ännu ett upprop undertecknat av aderton personer, vari allmänheten inbjöds till nytt möte. Detta hölls söndagen den 23 juli, då jag

änyo framlade mina förslag. Efter en kort diskussion kunde proposition framställas, och de närvarande bestöto enhälligt att bilda en sammanslutning, som skulle kallas Hälleslads Hembyggsförening. Ett förslag till stadgar antogs med få ändringar, och en styrelse om tio personer utiogs. Följande lördag konstituerade sig styrelsen. [se tidningsutklipp sid 1] Givetvis var jag glad över det förhoppande, som visades mig och förestog annan person, men ötog mig posten under förhoppning att i någon mån kunna motsvara anspråken. Innest önskar jag givetvis leda föreningen efter

de riktlinjer, jag själv dragit, och så att den ej står stilla utan verkligen gör något. Största delen av arbetet åtager jag mig också själv under de månader på sommaren, då det kan utriättas mest, och jag har tillfälle att vistas i hembygden. Sekreteraren är den Folke Jansson, som redan visat sitt intresse för folkminnen genom att sända in en samling till folkminnesarkivet.

Hembyggsföreningens uppgift är att insamla fornsaker och andra kulturminnen från socknen, värda fornlämningar och naturminnen, verka för uppteckning av folkminnen mm samt genom föredrag och utflykter stärka kännedomen om och kärleken

till vår hembygd. Redan vid sin början omfattades föreningens strövan den med välvilja. En mängfald föremål av skilda slag ha inlämnats, varom se ortsprensens uttalanden i nedanstående tidningsurklipp. Att få folkminnesinsamling igång är nog värare, men ansatser är gjorda. Självt har jag samlat föremål och folkminnen samtidigt under mina färder. För att få föreningens syften kända anordnade vi ett möte i Gjesfalls hammar i norra den av socknen. Kanske det bli någon folkminnesuppteckning på det hållet. Vid Källerstads kyrka höll vi en liten hembygdsfest med lvelig avslutning. Till då

hade vi ordnat en liten utställning av skänkta föremål. Angående allt detta hänvisas till tidningsreferentens uttalanden.

(Mot slutet av min vistelse i Källerstad blev jag anmodad att komma till grannsocknen, Tjällmo och där tala för en hembygdsförening även för den socknen. Jag var dit lördagen den 7 och konstaterade stort intresse för saken. Organisation av en förening kunde emellertid ej då medhinnas [min reptionsövning började den 10 sept och jag måste till Närke först.], ty det fordrar mer tid och möda än man skulle kunna antaga. Uppmanade alltså de intresserade, att själva ta

hand om saken. För se vilket de göra.
I varje fall skall jag ägna min uppmärksamhet därät nästa sommar.

Min belöiga förhoppning är, att alla dessa ansatser, som gjorts, måtte leda till de bästa resultat, särskilt då vad folkminnesinsamling beträffar. Givetvis går det ej att bilda ^(socken) föreningar enbart för folkminnesinsamling. Att skapa en hembygdsråd i varje socken torde också vara eftersträfvansvärt. Folks intresse sporrar också så bra av, att var och en som skänker några saker, "för komme i tininga", och därav bli de ej ovilligare till att med dela de folkminnen, som äro knutna till föremålen.

Framgång för en dylik förening torde även kraftigt bidra till hembygds kärlekens stärkande och denna i sin tur förmerar och fördjupar kärleken till det för oss alla gemensamma fäderneslandet.

Då jag tror att strävanden för en hembygds förening står i samklang med Hylten-Cavallii ide, hoppas jag att styrelsen tar hänsyn därtill vid be-
dömmande av min samling för året.

Lund i oktober 1933

Gustaf Olsson

19
s 18-20 arivet
troligen osterivet

1949

Sägner, seder och folktr.

I

Från Hällestad. Sid 81-88.*

Näcken i Rämningeån.

70-åriga Josefina Olsson
från Borggårds ägor berättade,
att hennes farmor tjänade piga
i Rämninge, när hon var ung.
Hon såg ofta näcken i ån, och
hon var klädd i knäbyxor,
röd jacka och röd mössa

Upptecknat av herrn

Johan Johansson.

Hällestad

[se saml. f. 1932 s 20]

* med ett par undantag. Då rochen sjongiver för
nterna, overs alltri Hällestad i dessa sidor

Rå-skriket vid Rämninge.

Förr i tiden hörde man sig ofta höra råna skrika i ett bergmoras vid Rämningeån, där i senare tid varit färgeri.

[C. O. Olsson]

Tamten

En gammal kvinna vid Erikberg, Hassmedstorp Risinge socken, nära Rämninge såg en gång en tamte, en liten en med röd tapp luva i backen på det s.k. Stålgärdet nära ån [Rämningeån]. Skulle ha hänt för omkr. 30 år sen.

[Meddelat av flera.]

Lövjärsker.

De äro en sorts små-troll, som finnas i buskarna och göra inget ont, om de inte opedas. De voro med ibland dem som satte sig upp emot Gud och blevo nedstörtade tillsammans med sin ledare Djävulen, men "Lövjärskera" hade inte syndat så svårt som denne.

Karl Persson

(se saml. 1922 n. 19)

Spöken.

I närheten av Härtorp fanns förr i tiden ett spöke, som skrek hemskt och skrämde folk.

"Svarte Backen" kallades en backe på vägen från Klintorp till Berg på grund av, att skogen där var mycket tät. Där höllo spöken till, som oroad de vägfarande. Numera är skogen till största delen uthuggen.

Åsegasten som höll till i den spökuppfyllda skogen Hullet, vari Ås skola nu ligger, tog en gång av hjulet av vagnen för en från byn Berg. Den körande satte dit hjulet igen, fast han inte fick det att sitta kvar förrän han gått fram till hästens huvud "å vråle te, så mycket han va i stann te" Skedde för en 50 år.

Den där Åsegasten, som likaledes kallades för Hultespöket, visade sig under skilda former. En gång såg dom gästen i skepnad av ett nystan som rullade på vägen.

Ja, skogen Hullet va fordom rent full av spöken, enligt vad de gamla påstått. Där skulle så bland annat ha funnits, huvudlösa gubbar och mera sådant. I den skogen finnes ett par stora gropar, som kallas: "gättegropar"

[Meddelat av smickaren August Pettersson i Klintorp]

Nära byn Florketorp finnes den s. k. Mullfusse-backe, och där huserade en mylling, som hette Mullfuss [se sambl. för 1922 nr 41]. Vid "Herrfalle-grinna" på vägen, som går nedåt gården Herrfallet, bodde även en mylling, och så var det en till nämn stans i närheten. Dessa tre myllingar gingo ibland ihop vid Mullfussebacke, då de dansade och sjöngo. Den ene sjöng, att han var i en stumpa den andre i en bytta, och den tredje var någon annan stans men var, det minnes jag inte. En gång kom min bror ut för spöke i Herrfalle-backen. Han kom och

åkte en kväll, då hästen blev stannade och strök baklänges. När min bror gick fram till huvudet på hästen, låg det som en hösäck på vägen, men sen gick det att komma fram. "Så ha di berättat för mej"

[Lantbrukare A. Bengtsson i Florketorp, 68 år gammal]

Jättar.

En jätte var uppat Närke [enl. en variant Tjällmo socken] och grävde sjöar, och när han gick hemåt, drog han spaden efter sig. Därav blev Fin-spängsälven, som även kallas.

Hälleskaan, emedan den flyter
genom H. socken från väster till
öster.

[Medd. av m. far]

En jättekvinna var ute
och sökte efter något ät-
bart och tog upp i sitt för-
kläde en bonde, som gick och
plöjde, och både plojen och
hästarna fingo följa med.
När hon kom hem, visade
hon gulben de små krypkon
funnet. "Lätt tebaks di där,
där du tog dom, för di ska
besitte jola efter oss", sa
jättegubben, och det skedde
så.

[Medd. av m. far C. O.

Olsson]

Spöken

Vid Sanstorp's tegelbruk be-
läget mitt för "Torkulle-
kärka" [en bergsgröta se 1932 s. 23]
spökade det hemskt. Tegel-
slagare J. berättar, att medan
han låg där om nätterna och
vaktade på tegelbränningen,
var det aldrig riktigt tyst.
En gång blev J. rent bringvärd
i sängen, där han låg, och en
annan gång blev en bock, som
stod vid en mur av en osyn-
lig hand kastad ett långt stycke.
Tegelbruket lades ned 1930.

[Flera meddelare]

På den största gården i byn
Hledsmedstorp i Risinge s.m. finnes
två bondstugor. Den ena är ej
bebodd. Där spökar det och är
inte tygt. En gång låg bonden där
tillfälligtvis. På natten var det
mågot, som knackade på fönst-
ret. När han då gick ut i stallet,
var en häst lös. Spöket hade
sagt till om det.

[G. W. Eriksson]

En man såg komma
in på en kyrkogård sent en
kväll. Han såg ned i en öppen
grav och märkte något vitt.
Det stodde han var spöke och
tog till benen. Ena klock-

järnet var lost och slog mot
klocken under skon. Mannen
tyckte, att det lät: "Ja fatt,
Ja fatt" och antog att det
var det vita, som var efter
honon. Den gången var han
rädd.

Prästens piga var ej rädd
av sig och man såg skrämma
henne riktigt en gång. Pigan
blev rädd upp i kyrkan en
mörk afton för att hämta
mågot. En karl, som svept
om sig ett lakan stod mitt
i kyrkan. "Ja ä ett spöke,
Rysa min hand!" sade han,
när pigan kom. Men denna

lät sig intet bekomma utan
gav till svar: "Å ja å prästens
pige, å mej kan du kysse i
asslet."

Prästen och klockaren

(rägen)

Shantkist.

med Sagomotor

Prästen och klockaren voro
på vandring och kommo en
kväll till ett bondfolk och
bådo sig kvar till natten.
Prästen var alldeles utsvulten
och snodde omkring i stugan
efter mat, sedan innan den
var framsatt på bordet. Mörkt
som det var, råkade han få
ned händerna först i en buk

med fjära och sen i en buk
med fjäder ["fjär"] Vid mål
tiden kunde sålunda inte
prästen visa sina händer,
varför han blev utan mat.
Men klockaren han åt desto
mer. På matten lågo de två
i samma säng, men prästen
kunde förstas inte sova,
då han var så hungrig, "så
då gal i tarma". Men klockaren
var sådig. "Gå du ut i köket"
sa han "å ät äter, nu gärdä
ja inget, hur du sir ut. Men
du kan ju ta må e slev
äter åt mej må." Ja prästen
gav sig i väg. Men för att
han skulle hitta tillbaka
till sängen i mörkret, så

skulle han följa en tråd i var
ända klockarn höll. Men när
prästen gått, kastade klockan
trådändan bort till den andra
sängen, där bonden och hans
gumma sovo, och dit kom
prästen på sin återfärd.
Då ingen svarade på prästens
förfrågan, om klockarn ville ha
ärter, blev han arg och slängde
ärtorna, som han stodde mitt på
klockarn, men i verkligheten
kommo de på gumman, som
sparkat av sig täcket. Nu
visslade klockarn ett tag, så
att prästen kunde hitta bort
till sängen, han skulle ligga
i, och klockarn var glad över
sitt puts. Om en stund så

voknade dock bonden och
märkte, att ej allt stod rätt
till. Han väckte sin gumma
med orden: "Hör du mor du,
hör du mor du! Ja tror, du
ha skite i sänga." Båda måste
upp och utplåna spåren efter
olyckshändelsen, och de båda
"vännerna", i den andra sängen
kunde knappt bärga sig för
skratt.

Men prästen var ännu
arg på tjärburken, som han
doppat handen i om kvällen.
Medan husbondefolket så
voro ute för att tvätta
av sig ärtorna, rådde så
klockarn sin kamrat, att
söka upp burken och kasta

ut den. "Du kan le kasken på den där vite sten där ute!". Det gjorde prästen. Men "den vite sten" var inget annat än gummans ända, som gubben höll på med att tvätta. På denna kom så all fjäran, och då kunna vi förstå hur den rög ut. Men klockarn den lymmseln, han hade allt bra soligt.

[Asolf Johansson m. fl.]

Räven och fisken.

En fiskare kördt at stam med ett lass fisk. Mitt på

vägen låg en död räv, som fiskarn lade upp på lasset i tanke att få en bra päng för huden. Räven var dock inte död utan hade bara låtsat och började kasta ned den ena fisken efter den andra på vägen, fast fiskarn inget såg. När den sista fisken var urkastad, hoppade räven själv ur och fick sig ett bra mål. Men när fiskaren kom till stam, såg han att hans åk var tomt.

[E. C. Olsson o andra]

Skålen för far och mor.

På ett ställe hade man en gammal farfar, som blivit darrhänt och spillde på sig, när han åt. Därför blev han av husbondefolket, son och sonkustru tillsagd att äta vid vedlären och där begagna en liten "träko" [= träskål], ty annat slog han vänder. På en dag var husets unge son sysselsatt med att sälja på en träklöss. När föräldrarna frågade vad det skulle bli, svarade den lille: "Daska bli en ko, såm far å mor ska äte u, när ja blir stor kar."

Det grep far och mor, så att gamle farfar återigen fick sitta vid bordet och äta, fast han spillde lite.

[Amanda Olsson]

Flästar^{ar} och kycklingar

En man klagade för sin svärfar, att han ej fick vara herre i sitt hus, utan kustrun skulle bestämma allt. "Det var inget att by sig över", sade den äldre. "Ja är det över allt." Det trodde inte den yngre mannen. Då sade den andre, att de skulle fara

ut i bygden med en del hästar och kycklingar. Svare hem där mannen var herre, skulle en häst givas bort, och där hustrun var herre skulle de få en kyckling. De foro iväg. Kycklingarna fingo avgång, men hästarna ville inte gå åt. Men så på ett ställe där sådes mannen vara den som hade makten, och han skulle gå ut och välja sig en häst. Då var dock hans hustru framme och sa åt sin man, vilken häst han skulle ta. Mannen vågade inte säga emot, och fick alltså även han en kyckling.

Den fann svärsonen det

ej underligt, att hans hustru var herre i huset.

[Amanda Olsson]

Godag - Yeskraft.

Den döve följde på ett yeskraft och trodde, att den som kom först skulle fråga: "Vad gör du?" och sen: "Huv å då mä di öke [= eka]?" och sen: "Huv står då te mä di märe [= sto]?" Därav följande samtal: "Godag!" - "Yeskraft" "Huv å då mä di gumme nu för tin?" - "Hlo ligger äppdragen [= uppdragen] på

lann a a sprucken i bakönn"
"Aflur mår di doter [= dotter]?"
— "Den har knekta på Malms
slätta å rir [= rider] ryggen å"

Variant

Den döve skulle till stan
och sälja råg och trodde, att
den mötande skulle fråga.

"Va har du i säckarna?"

"Va ska du ha för den?"

"Åja, men en kan le prute?"

Men samtalet gick i stället
följande förlopp: "Goda" —

"Råg" "Va har du i säckarna?"

— "Trättan å fämti för tunna."

"Du prater, så du skulle ha
strjck" — "Ja då va ja bjuden
hemma, men trodde ja skulle

få mer här." [Känga
medelare]

En gumma kokte gröt och
stack strumpor på samma
gång. Då tappade han nystrat
i grötgrytan. Då när gubben
ät, fick han i sig nystrat. En
trädärda stack dock ut ur
munnen, och gumman kunde
så nystra upp allt garnet
ur gubben.

Amanda Olsson.

Den starke.

Min far lantbr. C. O. Olsson
berättade, att hans morfar
sågt sig en gång ha varit

44

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

på en sjö systemrätt med is-
upptagning. En gubbe körde
över sjön i släde, och hela
skjutren körde rätt ned i en
råk [= tvärs över en sjö eller
å gående vak i isen] Morfar
och hans kamrater skyndade
till för att hjälpa upp de
för olyckade. När de kommo
fram sågo de till sin för-
våning, att gubben ännu rätt
i släden och helt långt
kände sin pipa. Då de sågo
denna liknöjdhet, gingo de
sam velat hjälpa. Men om
en stund tog gubben själv
upp både häst och släde
ur vattnet. Den gubben hade
"hjälp", det var tydligt.

1949

45

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Vem förde Israells barn
ut ur Egypten?

Klockarns ungar voro
arga på prästen och hade
satt knappålar med spets-
arna uppåt i predikestolen,
då de visste, att prästen jämt
brukade slå nävarna i, när
han sa något riktigt kraftigt.
I sin predikan såkade han
så utropa: "Vem förde Is-
raels barn ut ur Egypten?"
Och sen nävarna i predikstolen.
Prästen stack sig och vrålade:
"Dä ha di där förbannade
klockerns unge gjort!" svar
på frågan alltså. [Flera]

Följande kommer jag
ihåg att Karl Johan Larsson
i Blixtorp Risinge sn. berättade.
Om honom se min saml. för år 1922
sid. 9.

Den stora firken

En gång fångades en bra
stor firke i en sjö här i trak-
terna. Den var så pass, att
den måste köras till staden
på två vagnar, ä ja ha
hört, att när huvudet var
på Halljötens torg, då stack
stjärten ut genom Nars tull
då stor va firken. ["Ston" =
= Norrköping]

Ja ha hört, va då kommer
sej, att alla skraddare ä så
malliga av sej, fast di inte
har nått te yps över. Jo,
se Karl den tolfte han va
ju med i många krig, ä han
sov ju mest med kläderna
på. Till sist kunde han
inte få av sig stövlarna
ens, ty de hade torkat
fast vid fötterna. Då var
där en skraddare, ä han
erbjöd sej att tugga upp
sammen på stövlarna, för
ingen vågade skära med
kniv av fruktan att skada
kungen. Skraddarn tuggade

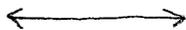
48

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

allträ upp sammen och fick
därvid kungligt luseblad
i sig. Därav kommer det, att
skräddarna äro så malliga.

Trädgården.

På Blixtorps skog skall
det finnas en underbar träd-
gård, som ej vem som helst
kan se. Jag har blott hört om
en gumma, som såg den en
gång då hon plockade bär
i skogen. Den var så under-
bart vacker, men aldrig mer
kunde hon återfinna den.

1949
LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

Utsättning.

För vore de ivriga, efter att
 få barnen döpta, ty de ville inta
 ha hedningar i husen. Den lille
 nykomne fördes till prästen av
 faddisar, av vilka man i Källestad
 ofta hade två par, gammal o ung-
 faddisar [det gamla var gift folk] Man
 band pengar i den nyas lindning. Namn
 gavs ej efter en föret död unge
 man samma familj. När faddisarna
 kommo hem skulle den, som var ber-
 ovet äta en bit, innan hon lade
 det ifrån sig.

[Min mor Amanda Olsson]

Ladd och skörd.

"Rågen stäjer sej dränge"
d. v. s. slår ut, ända till mid-
sommars.

När första hölasset hävdes
av in på skullen, borde man inte
ha in hela "föker" [föke = det man
kan ta på gaffeln på en gång]
utan bara lite i taget, ty annars
hoddess höet bli odrygt under
vintern

Ture och Tycks [28 och 29 april]
voro de dagar, då havre borde säas,
om den skulle bli bra.

Om djur.

Göken

Om man går ut om våren
på fastande mage och får höra
göken gala, blir man "gökskiten",
och det är inte bra.

Det är inte något gott att
vänta, om göken börjar gala
före Gotthard [den 5 maj], och
om han ej flyr för hökärren,
d. v. s. när man börjar köra
in höet, så blir det en våthöet

[Många meddelare
i söd. Hällestad]

Svalorna.

Egentligen så ska svalorna komma på Korsmästaren om våren [den 3 maj] och flytta vid Korsmästaren på hästen [den 14 sept.]

Svalorna bygga bara hos byggligt folk, och att förstöra deras bon är ett svårt brott

Mygg

När "muggera" [myggen] flyger omkring en och ämnar sticka, sjunga de: "Min vän, min vän!" för att inläsa affet i säkerhet.

[Allmänt]

Trollerihys.

"Yknäppa", en gammal gumma i Folkströms trakten [norra Hällestad] var så pass, att hon satte en hack, som man skär barr med, i en "hank" [vidja av enbuske] som satt i en gårdsgård och mjälkade ur hacken, och den mjölken kom ur en nära belägen ladugård från kornadär. Sådant trolleri kunde blott drivas med en hank, som satt upp och nedvänd. Därför ska man vara noga med att hankarna komma rätt, när man lägnar gårdsgård och hugga av varje hank som sitt "stupa".

[Lantbrukaren J. Gustafsson, Råninge]

Fogdar

När man tappar en smörgås, och smöret kommer nedåt, så har man icke förtjänat den.

När man slår hål på ett ägg och ej träffar på tomrummet först, har man icke förtjänat det.

När man mister ett pun-
timmer, just som man går att
utföra något, så får man stus.

När man får hicka mycket,
är det någon som förtalar en

[Allmänt kända.]

Åskan

Sos ej kunna gå över vatten
före midsommars.

Guldhönan

Får man tag i en sådan,
skall man rätta den på
handen och be den "märka
vantar". Den går då i all-
mänhet finger upp och finger
ned. När den kommer från
toppen av ett finger, skall
man be den flyga. Om den
genast går det blir det fint
väder, men om den stannar
eller samlar ned, kommer
snart regn.

Tydlor.

Man skall ej gå omkring ett barn, ty då väser det inte mer, råger man.

Om någon syr fast en knapp el. dyl. på en annan, medan denne har plagget på sig, brukar den som syr fråga: "Vem syr ja på?" Den andre skall då nämna en annan person, som har samma namn som han själv.

Mor

Palmsöndagen.

På denna dag tar man hem nyutslagna sälkqvistar, som kallas palmer, och sätter i vatten. Användes rätt allmänt.

Milor

Att fönda en mila på en söndag eller onsdag var ej bra. Den senare ansågs som en "anner" da. Innan veder var uppvärmd ända ned till botten av milan, fick inhet kastas ned från milan, ty då kunde den slå. Om man ej höll rent vid milan, "sa då te" genom att knacka i ~~den~~ till nojan.

E. O. Olsson.

Djur

Om en ekorre skrymder
över vägen framför en, så bör
man spotta bra för sig.

När man köper en gris,
skall man också ha med
lite av den halm han legat
på, annars skrivs han inte i
det nya hemmet.

När ett djur föres bort ur
ladugården, skall man kasta
en päk i det samma låset,
annars blir det otus.

Vårter.

Mot vårter är det bra att
använda "ungsojevatten".

Sirup

anser man vara gjord av ox-
blod och h.o.m. av rullen råden

Regna

märte det göra på höet åt-
mins tone en gång, innan det
togs in på skullen, annars
var det giftigt

Gå ur rängen
med baken först är ej bra.

Binda näcken

bör man göra, innan man går i och badar. Det går så till, att man kastar en liten sten så sakt upp som möjligt, så att den sen slår i vattnet med ett visst kluckande ljud.

Glesa händer

varslar rikedom.

Månen.

Man väger att i månen sitta Adam och Eva, och de ha en

vattenså mellan sig —

[Allmänt gängse i söd. Håll.]

Vintermark.

4 jorden hittas en sorts kort och tjock mark. Den kallas vintermark, emedan den spår, hurudan den vinter, som kommer, ska bli. Om den marken har mycke blött på kroppen, blir det en mild och snöfattig vinter och ogynn- sam för körsbor, men om den har bara lite blött, och det mesta av kroppen är vitt, då ska det bli mycke snö och en härlig vinter. Markens främre del spår för vintern,

och bakre delen eftervintern
[Allmän åsikt]

Djur.

Det blir otur i ladugården,
om man ger kattorna av rå-
mjölkspannkakan ["rämmers-
pannkaka"]

Den allra första mjölken
från en nykalvad ko, skall
hon själv dricka ur.

Jämför Folkminnen fr.
norrå Ö. 1922 sid. 328f.

[Amanda Olsson]

Ungsoperatten är bra
mat "inke" [ett sorts utslag]
på hästar. Att bada på röt
mjölk på inke ska även
hjälpa.

{Allmänt}

Smörblomman.

Som barn brukade vi hålla
en smörblomma under var-
andras bakor och fråga: "Tycker
du äm smör?". Om det då
var riktigt gult på skinnets,
sa man: "Ja, du tycker äm
smör." Om föga gult av-
speglade sig, var det ett
tecken till att vederbörande
icke tyckte om smör.

Allmänt i H.

Pärk

En kätting brukade fara till Blåkulla vid pärsktiden och var även å andra tider "buss" med den ande och hans anhang. Arbetet gick alltid undan för henne, och hennes pigga tyckte bara, att hon gick i vägen för sin matmor. En gång hittade pigan genom nyckelhålet. Då såg hon, att i rummet innanför satt hennes matmor och spann. Men hon var inte ensam, utan kring smurrade ett stort antal av små "gubbar", som hjälpte kärngen med att spinna. Då vågade inte pigan att stanna längre, utan hon

flyttade ifrån trollkärngen med det samma

[E. O. Olsson]

Locktoner.

När man vill ha reda på djur ute i markerna, använder man i Hällestad följande sätt att locka fram dem.

Till hästar — putthera
putthera

Till kor — ko-sera, ko-sera, ...

eller — ko-sy-te-ra, ko-sy-te-ra

Till får — bä-gera, bä-gera ...

Till höns — pull-lera, pull-lera ...

Råg

Man säger: "Rågen stäjer
[städjar] sej dränge ännu te
messämmern", d. v. s. den
slår ut ända till midnatt.

[Allmänt tal]

Mygg.

"I Traratorp [by i norra
Risinge sn.] har di så store
muggger [mygg], så då går
bare tre på en kappe, å
likeväl så hänger skänkera
utöver", säger man i den
trakten, om man klagar över
myggen.

Tandvärk

Mot tandvärk ska det va
bra att binda en pepparrot
på ena armen.

Vårtor

Med en bondböns skida
["bönskudde"] skall man grida
vårtorna tre torsdagsnätter,
och mellan dessa skall kudden
ligga under en jordfast sten.
Även är det bra att grida
vårtorna med en lieken [=
= liebryne], som tre tors-
dagsnätter å rad.

[Karl Persten]

Kärleksdreck.

Som sådan kan användas kaffe kokt av ungsopelbarr. Kärlek väckes även hos en perran, om man kan laga, så att man kan hålla kaffe över tvådas tummar på en gång.

Karl Persson.

Kärleksförtrollning

Om karl ville åt en viss flicka och lät därför en klopp gumma baka en kaka och ge åt flickan. Men hon gav kakan åt en gris, och bums bröt sig grisen ut ur stian

och sände iväg till den stäcka karlen.

Om annan karl bad att få smyta sig i förklädet på en piga. Hon anade sen oråd och slog till en so med förklädet. Genast gav sig suggan iväg till mannen.

[damma K. P.]

Ringst.

Vid byn Torstorp i Risinge socken reser sig ett ganska högt berg, som kallas Torr berg. Där synas lämningar efter två murar av gråsten

Med all säkerhet är det fråga om en försöksning från forntiden. Berget är omöjligt att bestiga på annat ställe, än där murarna finnas. Uppå på högsta toppen är en triangel inhuggen, och mitt i den är det ett hål.

Lantbr. Fredrik Karlsson, ägare av marken, berättade mig att förs i tiden brukade ungdomen församlas sig varje pingst uppe på berget, och då hade roligt med lek och glam. Varför det skulle vara just vid pingst kunde han ej upplysa om.

Stjärnfäll

Var gång en stjärna faller på himmelen tror man, att en människa dör och själen går till Gud.

Mor.

Bäneman

Även i våra trakter har man använt bäneman vid partiets uppgörande, men här kallades han "bönmärskar". Han skulle ha ett par stum-por [och även annan ersättning men först och främst stum-por], om han lyckades i sina stävanden att ställa ihop ett gifte.

Mor

Dop i samma vatten

ansågs ha betydelse. Om det var en pojke och en flicka, borde de bli ett par när tiden blev.

Sniglar

av det stora svarta slaget frågar man "Har är du hemma?", medans man böjer sig över dem och låtsas petta på dem. De sträcka då ut ett horn, åt det håll de ha sin hemvist.

Gå vilse.

Om man gick vilse skulle man vända rocken, så kom man rätt.

Äter och käl

Äter ska koke, ^{så} som e bru skir [skider],
men käl ska koke, ^{så} som en ryttare rir [rider],
brukade man säga får att åskadliggora de olika sätt, som de båda födoämnen a tarrad vid sin beredning.

Latmasken

för en annan person om man sträcker sig över den och säger: "Nu sträcker ja latmasken på dej".

Den första biten av en kaka är kälkanten, och den sista lathanten

Huvudlära

ska inte räknas vid kamning, för då bara blir det fler i huvudet. Vårter ska ej heller räknas.

Synd

är det att lägga en brödkaka stupa "upp och nedvänd" och att klippa i bröd eller kasta brödbitar var som helst, och särskilt anses det orätt att bränna upp brödbitar i elden.

Min mor har meddelat detta.

Önska sig

något kan man göra, om man hittar en blomma i en vanlig syren, som har mer än fyra blad. Den blomman bör man äta upp under det man tyrt munder sin önskan som sen blir uppfylld.

Födelsedagskyllning

för en ung flicka gick ofta så till att pojkar i byn gjorde en gubbe av halm och kläder m. m. samt satte upp den så obemärkt som möjligt utanför flickans fönster under natten till högtidsdagen. Medan jag

ännu bodde i min födelseby, Rämninge i Hällestad inträffade två sådana hyllningar, och särskilt den sista blev det mycket robalder om. De andra pojkljumlarna [jag var tyvärr för liten för att få vara med om det roliga] gjorde en gubbe efter alla konstens regler och utrustade den även så, att man tydligt kunde se, att det var en man. Under avsjungande av en psalmvers bars gubben iväg. I lagom tid så tystnade rängen, och när den glada skaran kom utanför flickans boning, smurrades gubbfelungen fast med stålhådar vid ett äppleträd.

Flickans fästman ville sen slå ihjäl rämningepsjkarna.

"Lusa"

En kvinna envisades jämt med att kalla sin man Lusa, ändock denne ej tyckte om det. Slutligen blev han arg, och en gång, när de gingo till brunnen för att hämta vattnet, tog gubben sin gumma och sa, att om hon inte teg med sitt "lusa", så skulle han stoppa henne i källan. Men hon ville inte. Då sänkta han ned henne, så fötterna rörde vid vattnet, men hon sa "lusa" ändå. Kvinnan blev nedränkt till häfterna men skrek: "Lusa, lusa!" Gubben

blev mer och mer arg. Lät sin
halsdarriga gumba sjunka
till kakan. Men hon visade
ingen sinnesändring, inte
ens när vattnet nådde till
läpparna. Då fick även huv-
udet komma under vattnet.
Då räckte hon upp en hand
och knäppte med fingrarna,
som om hon skulle dräpa
en lus. Men då fick gumm-
skrälet sjunka ned helt
och hållet. [jmf. Motralls häring]

C. O. Olsson.

Fabrikör E. W. Eriks-
son, Eriksberg [se saml. 1922 s. 15]
berättar.

Juntenisses skott.

En, som de kalla för Junte-
nisse i Rommetoip, gick och
grävde på en åker, när han
fick ett trolls skott. Det blev
hans död, men innan han
dog värkte det ut nåluddar
och sådant där, som man
hade till trolls skott, ut ena
benet. Skottet var ämnat
åt någon annan.

Detta skall verkligen ha
hänt.

Trollskottet i kon.

Ett kattarefölje kom till Barketorp, och en av männen bad ägaren, Lass Magnus, den bekante predikanten, om lite foder men fick avslag. Då sa kattaren: "Då ska du få igen" snart därefter fick dom slakta bästa kon på gården. När den skulle flås, såg man, att allt köttet var borta inbill benen, men på huden syntes inget fel.

Det var det alltid med djur, som fått skott. Ingen kunde se något fel, men sjuka blevo de, och dog gjorde de

De två skotten.

Annars i Najen [Risinge sm.] var ihop med en närking och fick ett trolls kott, men Annars skaffa den andre ett ockra. De två träffades vid Fin - spång och tackade varandra för sirt. Då gick båda - trolls kotten bort

"Vi tar i allihop!"

Skogstorp skall ha varit ett torp under Långtorp. Torparen där kunde trolla. En gång for han med alla "gossara" [=godsets folk] till

Tidningskyttan i Tjällmo sn.
för att hämta "storverksstrån"
till vattenhjulsaxlar. När
de kommo till den stora
backen vid Tarp nära den
nuvarande Skönnarbo station,
var backen fri från snö och
alla märkte förhåga särskilda
ansatthet för att komma upp-
för. Men skogstörparn så till
de små trollgubbar, som i
synlig mätto voro med:
"Nu tar vi i allihop, så går
då nog äppför backen". Det
gick lätt och ledigt, men de
andra hade stor möda att
följa efter.

Spöket: stugan.

I den s. k. Lindholms-
stugan i Hedsmedstorp Ris-
inge sn. spökar det. Stugan
är obebodd, men flera ha
hört, hur det rumlatiden
Alberts låg i stugan en gång.
Under natten kom någon
och knackade på fönstret.
A. anade, att det var fel
någon stans. Han gick där-
för ut i skallet, och så,
där var en häst lös, och
den blev nu bunden.

Spöket hade varit vän-
ligt nog att stöta på.

Skåpet.

För länge sen dog en gubbe i Stockholm. I rummet där han dött, spökade det och de som bodde där, fingo inte vara i fied [= "sefress"] Man sände de efter en lärd karr, en professor och talade om hur det var. Den lärde frågade: "Finnes det något här i rummet, som tillhör den döde?" - "Ja," blev svaret, "det där skåpet." "Veck må då!", sa professorn. Skåpet kom bort, och spökerierna voro borta de också.

[E. W. Erickson]

Den 84 åriga f. d. lantbr.
Nils Bengtsson i Torstorp i
Risinge socken, gemenligen blott
kallad "Nisse-Bengt" förskaffade
mig några glada dagar. Gubben
är nära 85 år gammal men är
ännu fullt klar och berättar
på ett särdeles roande sätt.
Sven den triumfnaste måste
skatta. Må vi höra hans ut-
sagor på hans egen dialekt

Om de som gick "på dygna".

"Fårr i tin hade di inget
fattihus i Risinge utan di,
säm inte kunne för sej

själve, di gick på dygna
hos bänna i sockna. Di va
vise dage hos var bonne, ätter
säm gärn va stor te. Di säm
kunne göre när nytte för sej,
gick då ju an för, men di säm
inte ärke [arkade] må någe,
di had'et nog inte får sart.
Men "Boseruska" ä "Spelere-
Kalle, dä va di garne ätter
te velle ha, för Boseruska
han gjorde säll ä kärke, ä
Spelerekalle han gjorde så
vate [tra] räfses ä liärj
[= lie-orv] Di bäge kunne få
vare en fjortten dage på vort
stället, äm di velle

"Pelle på stumpa" gick må

på dygna, ä han hade inge
fätter, för di va ä jäms-
ätter folkknölera [knöläna],
men han kunne åtminstinga
spänke te tännsticker, säm
bänna säna själve däppe
i svagel [svavel]. Tångström
ä "flommen" di gick ej [ockrä]
på dygna, men di kunne
inte göre bänna när nytte,
så di va ju inte så väl-
kumne.

Dä va socknas egne
fattige, men dä drev över
luffere ikring från andre
trakter. Dä fick bänna
hyse e natt var i tus ä
orning. För te kunne hälle

reda på vars kum va, hade di en "lufferekavel" i var by. Här i Torsårp va den där kavern ättkantiger mä ett trint skaft ä e lærrem [läderrem] i. På kavern va årtalet utskure. När en luffere ha fått lag i kavern, då ba han inte äm husrum utan då skulle han ha, ä i blann så kunne di vare riktigt o-färskämde. Ja, då va da för gale får i tin.

Andra gubbar.

"Lasse i Najen [nära Fin-spang] va en fattiger stackere.

Han bodde i e kälkäje [= kolkoja] i Eckornetagen [Eckorre], så urselt va då för'n. Men han hade en stor näverleer, ä han sa, att han kunne ka alertan toner, så då hördes i alertan körksockner. Han bruke vakte kora [korna] ätt bruksfäket, men då bare han låg framme ve grinna, ä dit fick di bare äte. Te Torsårp gick han iblann, ä i alle sju gåla fick han äte. Gummerna satte fram ett jolpärafat eller ett fat mä äster i var stuge ä Lasse han ät, men såna så kunne han se sej utan

mat i fyre dage. En gång låg han å såv på hyttlungen ve Finspång, för där va da värmt. Så ramle han ner å bröt å sej bena å vart dör å stog lik i spruthuset.

"Å så va då en gubbe, såm hethe Olle i Tulan. Siden stuga, såm de kalle Tulan, låg bakåm mi stuge, där ja har mitt vesköve [vedbod] ja kommer i håg [i håg], att han hade en rannen höger hatt å så liggde han iblann å va så otäkt mål. När Olle dog, trodde alle, att han hade en hopper pänge gämmenes i si stuge, å ja tycker ja vill

si dränga, hur di lette. Men inte hitte di nåre pänge".

"Krans hethe en snickare, å han gjorde en välter [vält] ått orstärpebönnra. Vältern hade alle sju bönnra ihop. Ja va bare 9 år då, å ja ä födder 39. Krans fick för sitt arbete 7 kaker å 7 ätte-skillinge, e kake å en ätte-skilling å var bönnen. Glan gjorde äj [även] en välter ått orstärpebönnra [Olstorp är en by i grannskapet]. Först hade inge vältre männstans".

"Gap-Danjill han va tokuger den stackern, å den narre päjke-perkla te göre

så många jago [trick] för te
får brännvin. En gång var han
e harv må pinna åt ryggen
genom Torskärp, å en annan
gång sprang han varfoten på
sjön Bleken en vinter, å en
annan gång drog han kottstänga
[Angående detta provs utföran-
de se Butters bragder i min sam-
ling för 1932 sid 406.]

Björn hethe en annan
gubbe, såm bodde på Torskärp
åger. Han la ut mjåle
[= mjårdar] i ånga å fånge
sapphöns i däm. Ja då va
ju unlit.

Lurkärls-Pelle bodde
i Falle [= Falla by i närheten]

å Pärkel kalle di en, såm
arbete i huytta ve Finspång

Boren

Boren i Risinge bodde
på ett ställe, såm di kalle
Boreslotta ve gamle kyrka
Han skulle få å hakte
hårte å tunne å katter, å
så skulle han pirke ranna,
såm vart dömd te spö-
straff. När ja va mä mi
farmor åt Finspång en
gång, såg ja päern [pälen],
såm di pirke brottslinge
ve. Han stog i Käl dore-
bocken nära sketbo, men

den togs bäst räna, må ja va bare barnet. Bosen fick inte slå fortare eller hårdare [= hårdare], än såm kummissarjen slog takt må sin käpp. Fången ratt fast ve påern må en ring åm halsen å e kee [kedja], å åm livet hade han hålte uti lår [läder] så inte inmaten [inåborna] skulle komme ut, när han fick spö.

När di fick kökesbref, ratt di på en pall i kass - gången i gamle kök, å dån läste prästen fär dån.

[Om bosen i Hållertad se min samling. fär 1933 sid. 415]

Träplogarna.

"När ja va sjuttan år vart ja arger på träploga, såm vi körde må i jola. Sidå va ju träffjöl på dån rånamer, å bare lite järn i udden på bilen. ["Fjöl" = vändskiva. Fjöl kallas även sittställningen på ett dars] Men ja var åpp träploga på vebacken å slog dån i traser. Du skulle ha sitt far, hur arger han va. "Plöj nu" skrek han. "Ja då ska ni fälle [väl] få si" tyckte ja å spännde för å körde te stan å hämte

mej en järnplog. Även e sull-
harv gjorde ja mej.

"Stäckskutte" kalle di en
sorts lådor, som di satte på
hjul, inna di hade skiär [=
= skrov]. Där må slog ja
sänner å skaffe bättre saker.

Skolan i Linda:

"Di hade inge skolhus i
min barndom här i Risings,
men då va en skolläer, som
hetto Kellner, å han gick
ikring i bya å höll skole.
Då mange som ville ha
läse i unga [= ville att unger-
na skulle lära sig läsa], fick

ge skolläern en skilling, å
så fick di fö'm i visse dage
allt ätter sām di hade enge
te i has[hans] skole.

Midrommarstängen.

"Här i Forstärj å i flere
andie bye hade påjka e
stäng å flickera e. Di stog
här ute mella stugera. På
påjkas stäng va då swarte
ringe utå hjäre, å i mella
ringa va då vite träet.
I tuppen på stänga satt då
e flagge utå plät, som
Anners-Pär gjorde, å han a
Johannes gjorde ett hjul,

så̂m di satte i mitthen på
stänga, å̂ då gick ikring,
når då blåste. Men flückeras
stäng klädde vi, å̂ Kuyckere-
Pelle var förstyrene. Så en
gång måste vi ha e ny stäng,
för den gamle va förbi, å̂
Kuyckere-Pelle han ha sitt
ut e stäng på Fulle mark,
för i våran by fanns inge,
så̂m passe. Vi va därför så̂
ille tvungne te stjäle e
stäng. Vi ga å̂ss iväg en
kväll, å̂ Pelle hade vi må
å̂ss, å̂ han bant en halsduk
å̂m stammen på då trä, vi
skulle ha, så̂ då inte skulle
dåne [döna, genljuda], när

vi fällde. Ingen så̂g å̂ss,
å̂ vi bar hem trä't å̂ Pelle
satt på, för han kunne ju
inte komme fram så̂ fort
må sina kuycker. Vi va ju
lite fulle å̂ sjöng lite, när
vi drog hemåt. Ja, ja vill
si då, när ja vill, hur då
va. Bänna ga dränga ett
stop brännvin å̂ en ust [ost]
var te ha solitt må på mess-
sammeraften, å̂ på kvällen,
kam bänna ut å̂ skulle
ha förste dansen må sina
gummer å̂ förste supen, men
en gång fick inte Anners
Nilsta då, å̂ då var då
slut ma messamers tänga.

"Han var arg, å rana fick
di inte hålls må näre stänger
på hans gäl, å då var då
mest slut. Ja va bare ålve
år då. Må stängera va i
gång, kom fälk från bruk
[= bruken] ut te bonnbyar,
för di hade mer brännvin
där."

Bränning

"På den tin brände di
brännvin i var gäl här i bynn,
å pigera fick lär te äpp en
klocka två på natta å gäre
i årning bryggget, å ja ja
fick sitte å äppne e lita

lucke, när då böje på må
te drype. Ja, då va ett ålän-
de, för bonnra röp rent för
mycke, men vi höll allt på
må brännet te länsmann
kam å försegle bränneri-
reldskapen"

Må vi nu översätta
"Nisse-Bengt" ord till en
begripligare svenska.

Stjärnan.

Annandag jul gingo vi
med stjärnan i min barn-
dom. Stjärnan var rund

gjord av papper och träribbor
och gick att vrida runt. En-
vbi satt det ljus. En lång
tråpåk var det att hålla i.
Gällskapet bestod av en kung
klädd som beväring, tre vise
män, vittklädda samt Judas,
som var svärtad i ansiktet
och hade en koskälla samt
en kåpp. Judas bar även en
"kutting" [ankare] i en säck
på ryggen, och han tiggde
brännvin, som han tömde
i kuttingen, det inte väl-
skapet drack ut på färden.
Till den sista stjärngången
ja minns, gjorde de stjärnan
i den stuga ja bor i nu.

På kvällen drogo vi iväg
[vi voro ju flera, än vi skulle
vara förstas] genom byarna
och hade göra hela natten.
Där vi släpptes in gingo
vi in, stötte stjärnans
skarpspetsa de på i golvet
och sjängo ungefär som så:

Godor morjon, goder mor-
jon

både kvinnor å män.

Flus bönder, matmödrar
stigen lustigt ut i säng.

Å edra flickor ha bjutt
oss hit

allt med den ljusa stjärnan,
å ingen dager synes än,

fast eder tyckes så.

Det är den ljusa stjärna,
som för dagen plågar gå.
Och solen lyser högt över
lindelöven klara

[gubben kunde ej komma ihåg
mera av visan men kunde synna
dessa rader]

Vi fingo traktering över,
allt kanske lite väl mycke,
men lustigt var det. På
grund av att de söp för
mycke och levde sövare
blev det dock slut på stjärn
gängen sen. Jag var väl lite
mer än femton år då.

Knektar

Vigg kette knekten, som
ljante för Viggestorp här i
närheten. Han var med i kri-
get och var osårbar. Ingen
kula kunde nå honom, ty
han letade upp en del ärtor
i Korrängen, som gjorde
att han gick fri. Y senare
tid har det varit ärtletare
i den ängen, men ingen har
funnit de fjälsrande väx-
terna.

Samle kungen, "ja tror
då va Hallfjortnejoan", bet
det heller inga skott på. "Ve
Slåsvig bare han se i förväg

å skrek: "Mina herrar följ [↑]må!"

From hette en annan knekt
härifrån. Även han var med
i "Gläjsvig" när de tog in stan.
Han talade jämt om, att han
var ledsen, för att han inte
kam samma väg tillbaka,
"för ja hade så mycke saker
gämmenes i en takfot" sa han.
Om han nu hade något, så
gick han miske om dem. Från
kriget skrev han hem, att
de hade så dåligt med mat.
"Knalla" [= den små keken] ville
inte blöta sig, så de kunde
äta. Rotebönderna sände
till honom mat "å lätv
kroner i pränge"

Per i Smedbro på Mässel-
kops ägor [även det i Risinge m]
var lantvärnsman och i kriget
Den skulle jag söka skrämma
en gång, men det gick inte
Han skrek: "Mej du, här ädä
en, säm ha vatt lantvärn å
vatt mä i krig! Mej skrämmer
du inte så lätt!"

From hette en knekt för
Vröggestorp i senare tid. Han
kubne trolla lite. En gång
sköt vi på hans mossa en
hel rända, men träffade
inte en enda gång, så nog
kunde han göra lite mer
än andra.

Bymöte.

Före skiftet låg alla sju gårdarna i Torstorp i en rad, där nu bara tre ^{stå kvar} står. De andra äro utflyttade. Medan den gamla byn fanns, höll man bymöte på Gatberget [där nu en loge står]. Den älskte bonden var byfogde, och han sammankallade sina medbröder genom att sända omkring en "bykavel" af T. var denna kavel fyrkantig och fem omkring två tum bred och över ett halft kvarter lång samt ett handtag med en läderrem. På den flata sidan "stog då te

läse, att bönnra skulle ut på Gatberget". Där beslöts, om vem som skulle ränna böcken och mera sådant. Den siste byfogden var "Anners-Nilma", och när han dog bydde de andra sig ej om Gatberget mer.

Singla slant.

"Gubba kunne hålle på å singlê må pängel äm sändaga å karte äm krone å klave. Di singlê mest äm brännvin, fär då skulle då ju vare te allting, men en gång gick Iven hem ötter en härt, sãm di skulle singlê

äm di tokställa. Innerst Nilna
kan ha beke ihop [satt hamman
med beck] två 3-stycke, så
för honom kom klaven [=
pilarna] upp jämt, men han
va kvicker å ta åpp pängen,
så di andre varne inget."

Skjuts håll.

Man hade även "skjussere-
klubbe" i Torstorp. Det var
en fyrkantig klump med ett
smalare runt skaft och en
rem i. Efter som den klubben
vandrade i gårdarna var o
bönderna skyldiga att efter
bud genast fara med ett

par hästar och vagn till den
närmaste gästgivaregården
som var vid Hammalstorp
Därefter fick man sedan
skjuttra till nästa gäst-
givaregård. Vid G. fanns en
s. k. hållkarl, som hette
Gillis. Han sprang med bud,
när bönderna skulle ut och
skjuttra. Vilket arbete som
än var i gång, måste det av-
brytas, när Gillis kom, ty i
annat fall blev det böter

Portgång.

Även en "brevkavel" /
fanns i T. Den var ett kvaster

lång, fyrkantig och tunn samt
uddrass. Den kaveln utvisade,
vars skyldigheten var att vidare
befordra brev, som komma på
gångpost. Det kunde hända,
det kom brev mitt i natten,
"men då va te inte mäse"
[försinka sig] utan upp med
det ramma och våra brevet
till Hålltvist i Örstorp, för
han var "fjärskar" [= fjärdings-
man]. "Äm då så va fjär
[fjäder] i breva då vart då
brätt utå kunna rent, för di
brev skulle fortare fram än
alle andre.

Postskjuts.

”I senare tid tog jag själv åt mig postföring, men det var med skjuts mellan Finspång och Regna en gång i veckan. Jag hade en värja lika lång som jag själv. ”Den ba ja ja skulle få slippe, men då svarade postmästern, att då skulle kåste [kosta] tjugofem kronor för var gång, ja into hade värja. Å när ja bare hade tre kronor för var gång ja körde, fick värja följe må. Ja hade en revolver må, men ja såg bare te gått fälk, å

Risinge nya kyrka

kaffe fick ja överallt, så ja
vart rent sjukes. Tjugesju
grinner fanns då mella Fin-
spång ä Regna, ä tjugesju ett-
äringe gick då åt te grinn-
pajka, för di sprang sam äm
di vatt lohige mella grinnerä"

Skiftet.

"När ja va alertan [18] år,
hade vi skifte här i Torslarp.
Föråt så hade bönnra sina
jölbite äm varandre. Ni ska
si, att lantmättern va en fines
herre. Ja, han va sa pass fines,
så han tog inte smus må
fingra i si dose, utan han
smuse må e lita ski [sked]

Väran dräng kalle honom för
lansmättere, men dä dugde inte
Han skulle hete insjenör, ä
han kom in te far ä va så
argger "ja kunne stämme eran
dräng, äm ja ville!" skrek han,
ä såna så fick inte drängen
vare må länge i ve mätninga,
utan ja fick gå i häs ställe
ä vi fick ligge äppe på loge-
taka ä ha flagger, ä då va
en tvåhundredfemti pinne
te hälle reda på."

Husen

Före skiftet stoda alla
husen i en klunga med man-
byggnaderna i rak linje och

de andra husen mest även de i raka linjer. En byggata gick mitt genom byn. På en gård fanns en bod, som var byggd på skestolpar. Bastor fanns två stycken, ty byn delades i Narrgården, som var egendom och Födergården, som hörde till Finspong. Bastorna togs emellertid bort för en 30 år sedan. Av ulhusen märktes särskilda påselador ["påselader"], vari hö av bättre sort förvarades och användes vid härskor under vintern.

Vid skiftet utflyttades 3 av gårdarna, och den fjärde togs bort, och dess jord lades till de tre återstående.

Så långt "Nisse-Bengt" Han meddelade även mycket annat om byns förhållanden, men det materialt torde ej egentligen höra hit, utan kan sparas till en bygdebekrivning.

Hans uppgifter om de olika kavarna har sin tillämpning även på andra byar. I alla större byar hade man så ordnat, innan de sprängdes genom skiftena. Byordningar torde också funnits, ehuru minnen av dem äro mycket svaga.

F. d. Håradssamaren A. P.
Yahamsson i Skånstorp fogade
i sammar följande till, vad
han föret med delat. Om ho-
nom se saml. för 1922 sid 19

Suffarekavel

hade man även i Skånstorp
[byn ligger nära Hällestads
kyrka]. Den var här åtta -
kantig med böndernas namn
ingraverat, och omk. 3 kvarter
lång. Kaveln var i bruk ännu
när länsmän R. kom omk.
78 till Hällestad [ett hemman
i byn var länsmäns boställe

* undantag 128

tills för några år sedan].
Vid den tiden anordnade
man ett särskilt leffare-
hårbärke vid kyrkan och
ett vid Gjesfall.

Bymöten

hölls liksom här och
en kavel kringväntades, men
det kunde även medfölja
ett papper, varpå det stod
vad som skulle avhandlas
på mötena. Se det var en
kamrad, som hette Tingder,
som från början var präst-
lörd men gick från det. Han
var lite förståndigare än
de andra och stödde med

byråmätna, men annars voro
bönderna byfogdar i tur och
ordning. Fogden skulle söka
förlika tvistande, annars kunde
det bli ting eller anmälan för
kyrkorådet.

Stövlarna

Ja ha hört talas om en bonde
härifrån trakterna. Han hette
Jan Månsson. Han var med på
slätt bygden en gång. Då såg
han vid en galgbacke, en som
var steglåd på hjul och hade
nya stövlor på sig. J. M. sökte
dra av stövlarna, men det gick
inte, ty de voro fulla med beck
och hade fastnat kring fötterna.

89 åriga gulben Pettersen
i Diket, Simonsstorps by kunde
blott berätta som följer samt
dessutom om gårdar och ägare
i byn.

Godegårds kyrka.

När kyrka skulle byggas
i Godegård [västligaste försam-
lingen i Finspånga Läns
härad], kunde man ej bli
ense om platsen. Då spändes
ett par tvillingstutar för
en stor fot-sten, och där
de stannade, byggdes kyrkan.
En gång har jag hört, att en
slyngel tog sig för att
binda fast kyrkklockans

klämtrep, i svansen på en ko.
När så kon började springa,
klämtade klockan, och folk
kom springande från alla
håll, då de trodde att det
blivit edsvåda någon stans.

Trollkärngarna.

Vid Bleklången i Risinge
ligger det s. k. Trollkärngel-
berget. Där skall man ha
läst ett par häxor undgå
vattenprovet. De kastades i
sjön. Den ena sjönk men den
andra inte, fast hon skrek: "Ja
sjunker, ja sjunker." Troligen
brände di upp kärngarna, för
i berget ska sitta en ring,

som dom band häsorna vid.
Den ringen får man blott se
av en tillfällighet. Där inne
i berget spökar det, och i
sjön därutanför är det en
virvel i vattnet, som är
farlig att råka in i, när
man är ute och roar.

Tamtar.

Många i Bodegård bru-
kade sätta ut mat till
tamten i ladugården vid
julen. Man trodde mycket
på sådant. En gång hände
det, att prästen S. därstädes
"tog mä kāmta i e prädd-
ike a sa, att fälket borde

skydde däm å ge däm mat,
så skulle di dra te huset"
Till ett ställe ska tomarna
ha dragit så mycket till
logen, att folket klagade
över, att träskan aldrig tog
slut. Då blev tomten arg
och drog ifrån i stället.

Y kolkojan.

På gården Frälserö agor i
Godegård. låg jag en natt i
en kolkoja, å där hörde ja
hur då va måget som klibbade
milan. När kolaren kom ut
märkte han "fylla" milan. Ett
språke hade "sagt te", annars
kunde milan ha brunnit upp.

Arbetaren Anders Andersson
i Hammarslyckan under Pers-
torp i sydligaste delen av
Hällestad meddelade mig
följande stora samling av
sånger från rödra Hällestad
och kringliggande trakter.
Anders har ett gott minne på
vad han hört, och lite tror
han nog på en del. Han har
ett trevligt framförande, och
bara man berömmar hans jakt
bedrifter och hans bästa litet
så är man "tjenis" med honom
strax. En bild av honom ses
i föregående sida.

* med ett par undantag.

Gastbacken

6 till stycke från Rugges-
torps skola [jämt en kon-
söder därom] är det en backe
på landsvägen, som kallas -
Gastbacken. Detta på grund
av att en pojke skall ha -
dränkt sig i sjön Långbogen,
som går nära intill backen.
Den unge självmördaren var kol-
pojke vid det närbelägna -
Djurskeftans bruk. Hans kam-
rater voro stygga mot honom,
varför han fann livet tungt.
Pojken gick så till stranden
av sjön Långbogen, och där
skall han ha blivit upp i en
kall och gungat på dess grenar,

fills han gungat sig i vattnet.
Den var det inte riktigt tyst
där i backen, utan det spökade.

"Källfälla"

kallas ett område av skogen
här i södra Källesåad. Där
finnes en stark källa, som
vaktas av en "gubbe". "Ann-
stine i Botllebo" och "Janne
i Blappa" blevo en gång jagade
av "gubben", när de vallade kor
i skogen. De fingo intervallna
korna vid källan, utan de
blevo könda därifrån av den
där gubben, som stod och
hötte vid källan med ett
ämbor. Nära därintill ligger

en gammal kolbotten, som kallas "Spökebotten". När en kolare en gång byggde sig en kojadäs, när han skulle kola på den botten, så fick han flytta kojans, för den stod på vattenvägen för en trollgubbe. Men bara kojans kom bort ett stycke, så fick kolaren vara i fred.

På kantbänken.

"Djurshytte såg där spöke där, och det är ju inte underligt, för där har ju varit både hytta och järnbruk i forna tider och mycken rörelse. Hyttan var nedlagd före min tid, men järnbruket minns jag mycket väl. Har var

liv och rörelse, så det förbloss dedan järnbruket lagts ned var här såg, men den står ju nu stilla den också, som ni kan se. För några år sen skulle jag ut och jaga en gång. För att vara på benen så tidigt am morgonen som möjligt la jag mig att sova på kantbänken i sägen. Men det gick inte. Jag fick inte ligga till freds. Mitt i natten började det bulsa under bänken, och när bullningen kom under mig, så slog det till, så jag var högt i vädret. Inte brukade jag vara rädd av mig, men den gången gick jag min väg, fast jag hade både botten och jaklvårkan med mig.

Även andra som förräktat att
sava i såghuset ha kommit för
samma spöke. Aspling berättar
just lika dat. "Förräk själv
å ligg där, ska han få si! Förräki!"

Perstorpe gubbe.

På den tid hyttan gick vid
Djurs hyttan var Perstorpe gubbe
hyttfogde. "Si hyttfogda, di fick
allt vare lite slängde i hälleri,
får di hade mycke hytt för sej
ve di gamle hyttara." En gång
var det någon, som trollat, så
det blåste svart i hyttan d.v.s.
slocknade. Det var mitt i natten,
men folket skickade efter "Per-
storpe gubbe", och han satte allt

2 gång på hyttan igen, så kolen
började brinna och malmen
smälta.

Självspilling.

Kalle Kvillin hette en här
i från trakten. Han gjorde
mycken arätt. En stut sköt
han för Gälstorparn, flädde
den och lät sen kroppen ligga
vid grinden nära Hammars-
leyckan. Dagarna innan mordet
på stuten, spökade det på
samma ställe, när bonden från
Perstorp kom från kvarnen. Det
samlade och skrek i backen,
men inget syntes till. Kalle
var misshänt för att ha tagit

livet av skulet och var rädd
för upptäckt. När han sen fick
stjåla i en handelsbod vid -
Hällestad också, vågade han
inte leva längre utan plockade
bösspipan full av smästen och
sköt sig själv vid byn Båts-
torp. Kalle fick så inte ligga
i vigd jord, utan bosen [se min
saml. för 1932 sid 415] fick ta
och gräva ned honom på all-
männing. Då bosen var på väg
med Kalle, skall han ha varit
inne hos "Hans å Hansa" [= Hans
och hans gemma] vid Gruvbacken
nära Malmstorp och fått ett
kvarter brännvin att styrka
sig med på färden. Nära Botte-
bo på Lödra allmänningen blev

Kalle Hwillingens grav redd, och
man kan ännu utvisa plattan
Ännu i döden ställde Kalle
till med förtret. Några karlar
som höllo på med att gräva
där i närheten, råkade näml.
stata till en stock, så att den
ramlade iväg och gjorde mycket
buller. "Nu lever le Kalle -
Hwilling äpp igen" sa en gubbe,
som var med. Men den gubben
fick de andra bära hem, för
han var så sjuk, så de trodde
han skulle dö.

"Krut å vineragg"

Gruvbacken kallas det om-
råde söder om Malmstorp i

södra Hälleskad, där det finnes
så många gruvor, varur förr
togs järnmalm. [Anders visade
mig 44 stycken] Nu äro de alla
övergivna, och de flesta vatten-
fyllda. Men förr i tiden var här
liv och rörelse. Här bodde en
hel mängd folk, som arbetade
i gruvorna. De många stugorna
äro nu bortagna de flesta, endast
gruvfogdens stuga och ett par till
äro ännu kvar. [Men Anders kan
kunde peka ut för mig var de
andra husen stått och sade vem
som bott i dem, vilket allt an-
tecknades]

I en stuga bodde Hans och
"Hanssa" De fingo inte vara i
fred för de många spöken, som

funnos i gruvorna, ty de ku-
rerade alldeles sjövt om nätt-
terna. "Ja då va ett riktigt /
spökekål ve Gruvbacken" Men
Hans kan brände "krut å wine-
sagg" på tröskeln till sin
stuga, varefter han ej så
mycket ofredades av alla de
trollgubbar, som funnos i de
många gruvorna.

Abel

Vid Gruvbacken bodde en
skräddare som hette Abel. Han
var mindre än vanliga männis-
kor, en riktig dvärg, men ändå
karrk av sig och han sköt all-
tid, hur bra det gick för honom,

och hur utmärkt han klarade sig. Inte ville han låtras om, att han var så liten. Nej, han tog på sig en almskög hatt och sa: "En lagom hat som jag".

Rädd av sig var han inte heller, enligt vad han själv påstod, och man behövde ju också vara orädd vid Bruvbacken, där det var så mycket spöken. En gång, när det var särskilt mörkt och kuisligt och Abel fött sig en tår på tand strek han i ensamheten, när han gick hemåt: "Den som vill följa så följ". Då kom det en huvudlös gubbe å följde mej" sa han själv efteråt.

En gång skulle så ett par pojkar undersöka hur pass-

djärv Abel var. De läto en röck^s fara tvärs över vägen. Själva låga de vid var sin sida och drogo i ett rep. Abel kom, och vågade inte gå fram utan böjde låra så många böner han visste, ty nu trodde han, att hans rista stund var kommen.

En gång skulle det vara biöllopp i en stuga vid Bruvbacken, och Abel skulle göra en fin salut till brudparets ära. Fördensskull lade han ett starkt dynamit skott på en bergknalle och hände på, när ögonblicket var lämpligt. Skottet brann inte av inom rimlig tid, och Abel gick fram för att se efter. När han var framme, då behagade skottet

brinna av, och Abel fann sig förolägen att göra en liten luftfärd. Det var ej långt till en gruväppning, "ä då ha le vatt, fur, äm han ha falle i gruva, men han la sej på konten.

"Jag och gumman" brukade Abel säga "soades mycket av de gruvagubbar, som bodde i de många gruvorna. [H. kallade inte landsmän, ty han var från annan häst och kallade "fint"] Men så på julafton, redan jag läst julevangeliet för både juldagen & annandagen samt styrkt mig med ett par supar, gick jag ut med ett stort fat gröt och gav gruvagubbarna. Då lovade de, att de skulle vara tygta i min tid ä i kärngens tid, men sen ynkar jag dem, som bo på Gruvbacken."

"Faros"

En annan av dem som bodde vid Gruvbacken var Föderkvist. Denne var ute och svirade en kväll, och när han gick hemåt, hade han ett betsmän med sig. Då strek ett gruvrå vid sidan av vägen: "Ä kväll ä Faros hemma, i kväll ä Faros hemma" [Faros skall betyda far] Men Föderkvist sa: "Ja kom du, så ska du få utä betsmänne klumpen" Men det skulle han inte ha sagt, ty han blev så sjuk, att han måste bäras hem till sin stuga vid Gruvbacken den kvällen.

Uppskitteln.

En gång tidigt en morgon kom det ram en "kåpperkättil" farandes upp ur den största gruvan och seglade iväg bort till Bothebo till. Vad kunde det vara?

Pojkarna sprungo.

Några pojklymlar togo sig en gång för att försena i en gruva, men då kom en "gruv-gubbe" upp och jagade pojkarna där ifrån. Aldrig hade de sprunget så förr och varit så rädda som den gången. Gruvan fick sen vara.

I en annan gruva skulle Fredrik nattvaktare hitta ned. Då för det upp en "gubbe" ur gruvan, och en väldig vatten-skåle följde med, så det rök över träden. Så dök gubben ned i en annan gruva därin-till. "Fredrik låg sjuker i två måne"

Spöskjutren.

Vid Petters stuga å Gruvbacken kunde det ibland amnätternas komma ram en skjut. Man hörde tydligt, huru den stann^{ade} och hur hästarna spändes ifrån. Den bullade det på dören. Men Petter var inte rädd, utan

öppnade dörren, och då var det ingen där ute. En gång ~~en~~ på en dag hördes det, att en skjuts körde förbi, men inget syntes.

Vid den stugan såg de en "katt", när fären var ute, men när fären togs in, vart som av med katten. "Men då va nog rätt katten då"

Pajkarna sprungo

"Då va Anners å Lasse i Gruvbocken å Johannes i Vik såm varst hemhöorde, när di kaste skiap i gruva. Gubben, såm jäge däm hade, så luve å knäbyxor, å pajkastöp över en järsgål. Då varst då fast på däm."

Målgarten.

I backen vid Brinken i sågängen mellan Skiäddastorp och Borggård gick en målgart. Det var en arättfärdig lantmätare, som fick gå om spöka, för han hade delrottt vid skifte. Målgarten hade en stäng, som brann i ena ändan, och den stötte han i marken och skrek: "Här ä rätt, här ä arätt" En gång när skiäddarmätare Abel var ute på språng, hörde han målgarten, och härmade honom, men då blev Abel nedkastad i diket av något.

~~Jämför om Mälgården i samtl.
för 1922 sid.~~

Den lille pojken

Olle i Gruvbackens gammle
va ute a gick en vintern. Då
mötte ho en så väldigt liten
pojke. Den frågade han sin
sam, am han mött den lille
pojken. Nej, det hade denne
inte gjort, men han frågade,
am inte modern mött den där
store hunden. Då förstodo
båda, att det var ett spöke
de sett, som skapat am sig
från en liten pojke till en
hund.

Syner

En gång när jag grävde
dihe på ett gårde vid Malms-
torp, såg jag något underligt.
Det var på eftermiddagen och
alldeles stilla. "Då börje då
å skramle, såm am di ha
sjärt å [=stjälpt av] ett järnlås,
å så kom då ett starkt blåse-
vär, å så kom då som en
barneroch i lufta, å han rörde
rej å så la då å. Så va blåse-
väret slut då mä. Den kam-
rat ja hade mä mej, han såg
inget, å då tyckte ja va
då sannligeste ut å alltihop
ändå."

Malmsten.

"Från Åsebro [gård i västra Hällestad med många gruvor på ägorna] å ner te Trårshogs uddre ve Roten skadä gå en malmoste unner mark. Ve Åsebro har han svansen å ve Gruvbacken å bårn [bålen], för där å dä så mycke malm. Så säjer di att malmen å slut, men dä å lögn, för di ha bare krute [kravat] lite utpå axen, där di ha katt malm. Så dä finns allt mycke mer malm än i Hällestad, bare di vill ha reda på'n."

Raset i Åsebro.

"Ye gruve på Åsebro mark va dä en gång två piger å en dräng sām arbete. Dä knapre dä i berget. Dä va förbu [förebud, varsel], å pigera di jänke sej allenna [jänke sej = flytta sig] [här = lagade så de kommo undan], men drängen han fäste sej inte för 'et, å så kom dä ett stort stenblock å ramle ner på'n. Å drängen vart te mos, å di fick hisse äpp bita utån i en malm - kårje [korg] På den tin sköt di inte må krut å dynamit,

utan di brände å slog på
vatten, så mål¹steycka di
lässe [lasmade] Men så kom
Kans å Födertvist från Värm-
lann, å di kunne spränge mä
krut. Då vart då förs [fart]
på't. Di röde ihop en röts
krutdeg å satte på sticker,
å då sköt di mä. Ja ha kört
fars [hals] äm, att en gång
va då näre ortyrige päjke,
säm hölldes å mixte mä
den ho, säm di röde ihop
krutdegen mä i. Då tog då
sll i kon, å päjka hölls mä
å bränne äpp sej. Di vart
swarte säm sat i öga å x
sprang te. ett kär å trätte sej."

Ett duktigt hopp.

Nära "Hällfalla" men på andra
sidan mossen mitt för Bränn-
kärret ligger en gruva. Den för-
ut omtalade Hällfallegubben
han kunde hoppa från källan
tvärs över mossen och ned
i gruvan. Ämbaret hade han
med sig, och vattnet rent
yde omkring honom.

Detta har kolare be-
rättat sig ha sett, när de
sysslade med sitt arbete
i skogen därintill. En gång
tumlade Hällfallegubben bort
en vattenså, säm en kolare
hade vid spökbottnen.

Spöket i ladugården.

U ladugården vid Malmstorp-
spökade det, och det var ju-
inte att undra på, när grevor-
na var så nära. En dräng,
som var ute tidigt en morgon,
såg ett pundtimmer i ladugår-
den, men när han skulle bala
till henne, var det inget.

En gång skulle jag och Johan
i Talltappa vakte på i räv i
den lagårn. "En räv kom fram,
men när vi skulle skjuta tyckte
vi, att Adams präjke hölldes å-
slogs utanför, å när vi tittade
på då, försvann räven. Då va
allt rätt präjka då".

Hrus-Olle.

"En kette Hrus-Olle, å han
gjorde å må sej. Han åt ihjäl
sej på rävekake [rävgift]
Bosen [raskaren, se föregående
om Halle Hvillen], som måste
begraven, låm först ve yot-
brona nerför nedre Hrus-
backen. Men där spöke han
så hemskt. Han tog å hjula
på vagna för bönnra å annat
sattyg. Då fick bosen ta
äpp'en å gräve ner in längre
app i skogen i en måse, som
di ån i da kaller Hrus-Olles
måse [morse].

Hästkallen.

När den nuvarande man-
byggnaden vid Dalkarshyttan
skulle byggas, revs den gamla,
som hade åtskilliga år "på-
macken". Under muren till den
stugan hittades en hästkalle.
Tydligt var den dillagd, när
den stuga byggdes och ett
utslag för dåtida vidskeplere.

Den rövade flickan.

Y de s. k. Kammarbergen
på Svartebo mark nära Väg-
sjön skall finnas en grötta.
Man säger, att där hade fördom

ett rövareband sitt tillhåll.
Rövarna hade en gång fångat
en flicka, och de hade henne
i åtta år och bevakade henne
strängt. Flickan fick 7 barn
med rövarna, men de dränktes,
emedan barnskriket annars
kunde ha förrätt sällskapet.
Flickstackarn kunde från
berget se folk, som gick nedan-
för på ången, men hon vågade
inte skrika, ty det var all-
tid en rövare i närheten.
Slutligen lyckades hon
dock fly och sprang ulfön
berget och kom undan,
trots rövarna voro efter.
Hon stödde ärter, där hon

sprang fram, och på det sättet kunde folk spåra rövareskulan och fånga packet och slå ihjäl allihop.

Munneberget

kallas en bergmassa i Stjärnsjö socken men nära Källerstads sydgräns. Det berget skall ha fått sitt namn, för att munnor lära ha bott där för i tiden.

Olles berg

nämnes ett annat nära Perstorp, som fått namn av "berg gubben" Olle, som man trodde hade sitt hemvist där. Denne gick

där i klyftorna och vallade sina rå-getter, och hans läte var "poj, poj", med det skrek han så det hördes lång väg.

Oxryttaren:

Vid Skult i Stjärnsjö såg man ibland ett konstigt spöke. Det var en karl med ett bloss i handen, som kom ridande på en oxe. Det såg hemskt ut. Man trodde, att det var Nisse i Slempershult, som var ute och gick igen. Denne Nisse hade dränkt sig en gång i tiden och fick

inte so, då han inte kom i jorden.
 I den märbelagna Åsån hade
 en gammal dränkt sig och även
 hon spökade.

Det flygande spöket.

"Vid Rödssjön nära Pers-
 hyttan hörde jag ett konstigt
 spöke, när jag stod där och
 metade. Först hördes ett ljud
 i luften. "Då bulle å då smatte
 [smatte = språ smatta] i luften,
 å sån slog då ner någe i sjön,
 så vågerna gick höge, men inte
 såg vi va då va. Då ga vi-
 katten i å stå där länge-
 må våra metspö."

Den siste vargen.

Jämf. saml. för 1922 sid 243.

Åberg i Håggedal under Jäges-
 torp sköt den siste vargen i
 våra trakter. Det lär ha gått
 till sålunda: "Åberg va ute
 må bössa å såg vargespår.
 Då skällde han såm en kunn,
 å när vargen kom, då sköt
 han den besten. När han så
 vände sej åm, så stog där ett
 gräben te. Men mynnings-
 laddern hade inget mer skott,
 så den vargen han kam unna
 Platsen kallas ännu "Varg-
 mäsen", och den ligger mella
 Ljussjön å Stuksjön."

"Annars minns ja, att di fick gå vargskall, när ja va liten - får då hånne iblänn, att ett djur vart rivet utå di odjura.

"Varenda bonne måste inneha visse famne vargqvät å så en vargpik eller vargspjat, och i var by borde det då finns e vargtrumme." [Exemplar av dessa redskap använda i socknen vid skall finnas i Hållerstads Hembygdsförenings samlingar.

[Om föreningen se sid. 10]

Till skallen var mycket folk uppbådat. Nästen uppsattes om folkets ordnades i kedjor av skallfogden som merendels var länsmannen

Midrommarstänger

funnos allmänt här omkring vid gårdarna "I tuppen satt e flagge, såm viste väret. In kalet va i blann inbuzget
Vi klädde stänga mä aspelöv. Lärskilt va då dans å liv ve Djurs hytte såg ve messämra, å mycke fälk kom dit från alle håll omkring

Majeld

eldades på "Gölannes berg" vid Svarnängen nära Dalhans hyttan och på ett berg vid Bollebo och andra ställen

Skjuteskock.

[Anders i Hammars lyckan är själv mycket ivrig skjutt, och har verkligen skjutit mycket i sin dag och inte gör han sina jaktbedrifter sämre, när han berättar dem. Enligt hans egen uppgift ha hundratals tjäder, astor, rävar o. h. om. älgar m. fl. djurarter fått släppa till livet. Han visade med skalkhet sina bössor, och jag uttalade min synnerliga aktning för hans jägaregenskaper. Alltså var det ingen värisighet att få quibben att förträtta]

För att ej kunna förtrötta en bärta, skulle man ta "flåg-

ränn", som värtte på något högt och svårtillgängligt berg & inuti ett ihåligt träd. Lite dylik "flågränn" skall man + borra in i borrholven. Då kan bärta ej förtrötta ("skämmas")

Om någon skjuter bom på ett djur och sedan svär till i harm däröver, så kan ingen sen skjuta det djuret, såvida han ej tugga haglen först. En i Bottebo brukade tugga haglen, innan han lade dem i pipan. Ofta hörde jag de paratade om skända bärta. Minna bärter ha gått bra te skjute må jämt.

De skottfria.

"Olle i Pershytta sa te en, att han skulle gå upp i skogen å skjuta en tjäder, såm låg där å lekte. Han gick å där låg tjädern, men han va inte möjliger te få skött i, utan tjädern sket på skytten i dess ställe".

"För en 50 år söma fanns då i skogen kring Buske - Pelles stuge på Perstärps mark en gammel stor hare, som hade ene bakfoten kluven såm på e fåre. Den haren va förträallet å gick inte te skjuta. Månge såkle-

skytte försökte, men jämt så sköt di bom. Te sist försvann den gamle trällharen, men inte ha ja hört, att då va någon som skäl'en.

Ve Vestralund nära ve Bättebo [Bottebo] fanns då en tjäder, såm va förträallet, han må. Han bare lekte å spele å ingen kunne skjut'en. På ja å farmin å många andre försökte. Te sist la han å, men vart han tog vägen, kan ingen säje.

Tjädernas kärleksmorgon.

"Årebrogubbe", Per, var ute

en morgon med bärnan. Det var på våren. Man kom upp på "Stute-
mäsen" inte så långt härifrån.
Då fick han se, att hela mossen
var full av tjädra, som lekte
och spelte. Per sköt mitt i
högen, men ingen fågel blev
träffad, utan haglen kom till-
baka och slog i hans förskinn,
så där blev hål vid hål. Då
förstod han, att det var något
märkvärdigt och vågade inte
skjuta mer. Förskinnets med
hålen i hade Per kvar så länge
han levde.

"Si då ä så att tjädra har
lärt te leke kärleksleken en
enda ^{"mära"} morgon astörde. På den

kärleksmorgonen kan ingen
skjuta på däm, ä dä a forlitt
te bare försöke. Men ingen vet,
när den ^{mära} infaller."

Jaktlejka.

Pelle från Gamla sägen [ett
stycke från Ojuskestlan] lade ut
en mjärde i sjön men fick inte
någon fisk, vart arg på mjärden
och kastade den på ett berg.
När mjärden låg där, råkade
en arrhöna komma in i den
och hittade inte ut igen. En
säv var ute på spaning efter
något färskt och försökte
knipa den fångade fågeln,

men satt fast huvudet i mjärden
och kunde inte komma loss. Då
både orrhönan och räven kämpade
om fiheten, kom mjärden i en
så våldsam rörelse, att den tog
och trillade ned i sjön med sitt
innehåll. De båda fångarna,
ambommo så åmpligen. Då nu
mjärden låg i sjön ville en gädda
äta upp rävens svans men satte
den i halsen och kvävdes.

Pelle i Gamla sägen gjorde
alltså en fin fångst, när han
hittade sin mjärde, som han inte
fick något i föret.

En annan gång sade han
sig fått se "e ra må ännar
[änder] på e läge [i sjön eller

kåret nedfallet halvmetnat
trä] Men han kaste järn-ladd-
staken i börra å sköt så den
gick in i alle ännra å mådam
på flög staken över sjön, å
där börra då rej igenom en räv,
å räva så satte rej laddstaken
fast i ett trä. "När ja räva
kom å skulle ta fångsta," sa
Pelle," så grine räven åt mej"

[För dessa bägge historier ville
Anders; Hammars lyckan inte
garantera sanningen.]

"I förbund med "gubben"

Nämnde Pelle sades allmänt
vara i förbund med "gubben",

för han hade alltid böttan på ryggen, när man såg honom. Till och med när han gick åt kyrkan, var böttan med. Då gick han en lördagen till Götta, blev där över natten och lämnade sin bötta där, när han gick åt kyrkan en söndagen. På måndagen vände han åter till sin hemtrakt och hade då böttan med sig igen.

Sägen om Märmanken.

Norr ut från Ruggestorp ligger den lilla göl som kallas Märmankegölen eller ibland bara Manken eller Mankegölen. Den ska ha namn av att en dräng

från Emmetorp nära kyrkan säges ha kört ned med ett par hästar på isen. Drängen klarade sig undan, men hästarna drunknade och ligger där ännu.

[Säntanda tyder man stavelserna Mår- som härledd ur "mår"-sto. Här ha vi exempel på en senare tids förklarings sägen. Nu förhåller det sig så, att den närbelägna gruvan kallas Mårmankegruvan och omnämnes redan av Broockman i hans beskrivning över Östergötland av år 1760. B. säger då att gruvan togs upp för 14 år sedan och gav i 5 års tid en otäcklig malm.

Det torde vara svårt att bevisa
att "Mår" kommer av mår. G. O.]

"Järnämmersgruva"

På Valstorps ägor skall
finnas en gruva [bland de många
andra] som kallas "järnämmers-
gruva", men den är förtrollad
och påträffas blott händelservis
av den som stövar i skogen men
kan sedan ej återfinnas om igen
De som haft tur att få syn
på den kunna berättla, att ett
"ämle" [= ämbar] av järn ligger
vid öppningen, därav namnet.
En gång kom det "en liten gubbe"
till Sven i Backa och sade:

"Nu flötter ja från Järnämmers-
gruva. Nu får du ta in, äm du
vill" Men Sven tyckte, han var
för gammal att inlåta sig på
ett sådant vägstycke.

Kyrksilvret i gruvan.

På Österby skogen skall
Källerstads kyrkas kyrksilver
vara nedlagt i en gruva, som
är täckt med skeplank [se
saml. f. 1922 sid. 132] En gång
för länge sen skulle man för-
säka ta upp silvret, och det
skulle gå, bara som man stod
redo att slänga kyrknyckeln
i gruvan, just som det ringde

in till guds tjänst i kyrkan om
sändagsmorgonen. Men när den
som skulle kasta nyckeln stod
färdig, såg han att i gruvan /
låg en flädd oxe, och han tog
till att slå alldeles vådligt.
Då vågade karlen ej kasta dit
nyckeln, och silvret blev kvar
i gruvan, och är där väl ännu.
Nu för tiden är gruvan rent
försvunnen och påträffas bara
av en händelse. En kare som
var utö och jagade fick syn
på gruvan med skeplanken
och lämnade böstan kvar för
att springa hem efter falk, som
kunde hjälpa till att bära hem
silvret. Men då han kom till

sin bostad, var böstan förel -
kon som hemma, och sen kunde
han inte hitta tillboka mer.

Skämma böstor.

Man kunde skämma en bosta,
så att den ej gick att skjuta
med mer, om man tog en trasa
varmed böstan gjorts ren, rev av
en bit och borrade in i en sk
tillsammans med en tårntagg.
Sen skulle man slå en plugg
i hålet.

Offerbål.

Öntarpåre, Anders Tjernan,

från Stegartorpet under Sanstorp,
gods körde ihjäl sej för ett par
mansåldrar sedan. Olyckan in-
träffade i sista avdelningen av
den s.k. Lusemare-backen strax
nedanför bondgården Backa i
Valstorp by. "Man skulle ha gått
just i diket på östra sidan av
vägen. Sedan var det i långa-
tider sed, att var och en som
for förbi körtade en kvist eller
sten eller annat skräp på platsen,
annars trodde de, det skulle gå
olyckligt för dem. "Ja såg den där
högen, när ja va unger, ä han va
rätt ett litet kösätä".

— Så långt Anders i Hammar-
Ande på Anders berättelser. lyckan

Österbygruvan.

En midrammardag fick en
karl syn på den där gruvan, som
är full av kyrksilver och täckt
med skeplank. Då var en hel
mängd silversaker, ställda på
kanterna av gruvan, troligen
var det till vädning. Karlen
tog en bägare och gav sig av
hemåt. Men när han skulle
titta på bägaren lite längre
bort, såg han ingen sådan
men väl, att han ledde en
färfärligt stor älgfjäs. Han
släppte möret och sprang.

En annan som fått syn
på gruvan skymtade och så en

del granna saker, men då han
skulle se närmare efter, såg han,
att guman var full av armar och
fula drakar. [Jämtös rids 179.]

Mylingar i slagsmål.

Hällhuset stod över en
källa nära gamla ocladugår-
den vid Grestgöls bruk. Källan
är nu igenstenad. Där slogs
en gång två mylingar. Den
ene var lite mindre än den
andre. En kare som gick för-
bi sa: "Håll på du lille så
far du rå." Då fick sig karens
ett duktigt slag.

[En arbetare Persson, Grestgöl.]

Spöke.

När Gustavas mormor dog spöke
hon. Se hon var lite kinkig av
sig under sin sjukdom och sa
åt sin dotter "När ja får dö
då ka ja klämme dej" När hon
så dog, satt dom tillbords i
Gustavas hem. Plötsligt slogs
dörren upp och en kall vind
körde in i rummet och andra
dörrar ville inte heller stå
stilla. Sen fingo de under-
rättelse, att guman dött, just
när det skedde som förut
sagts om den kalla vinden
och dörrarna

Mylingar.

Barton verkhuset i Brestgöl såg en, som ja kände, en hel hop med mylingar, men när han kom fram, köpte de in i en halvretten stubbe som stod där.

Det tunga.

En sam hette F... var ute en kväll. När han kom mitt för de gruvor, som finnas nära Brestgöl, kom det över honom något så tungt, att han knappt kunde släpa sig fram. Mitt för stället Fridhem släppte det.

En grå pojke

såg jag vid Sandgruvan vid sjön Långbogen. Det var spöke

Meddelat av arbetaren Billberg
i Brestgöl.

Trolltallen.

På ägorna till byn Fall öv-
nere vid An-sjön stod förr
en märkvärdigt växt tall. Den
trodde man, att de rott bort
väck i förs i tiden. Torparen
i Falltorpet under Fall fick
en gång tillrägelse att fälla
tallen, men han vågade inte,

om han så fått tusen kronor
i belöning.

Gastbramning

brodde sig denne forpare utvatt för
en gång, men han släppte med göd
mellan skjortan och bröstet och blev
bra. [jämför saml. f. 1932]

Skämna bästas.

En som hette Anners från dessa
hobter mötte Hare Petter en gång, och
han skämde bästas. En smed tog den
rätt genast att leda sök in i bärs-
pipan.

[Lantingsman J. O. Andersson, Fall.]

Trollskott.

En i Lantstorpshakten, som
de kallade Pelle Bångsjö, han
skickade trollskott på en annan.
Det tog i benet, och det blev
ont. Men han gick till "doktor"
Lars i Lättra, och han plockade
ut nålsuddar och vispe —
kvistar ur benen, och det om
tyget sydde han in i en skenn-
prung och slängde i ån, var-
efter den andre blev bra igen.

[Karl Persson, Hersmarken

se saml. f. 1932 sid

190

Pigerdöden.

Efter farstolen var det en kvinna kvar på ett litet ställe ett stycke från Solberga by i Källe-
stads socken. Så så hon för sig själv "Ja får le gå fram te Sol-
bärke å si, hur då å. Ja ha-
inte sitt'et ruke i männ-kår-
sten [skorsten] på flere dage"
Hon gick och fann i hela byn
bara ett litet barn kvar. Alla
andra voro döda.

[Adolf. Johanson, Rämninge]

1949

191

191-871 Trän Vånga med tillhörande från Uppsala

Från Vånga socken s. 193-271 *

Lantbrukaren Aug. Olsson i
Trälsätter, Vånga socken anstälde,
vad han hört.

Hopparkitteln.

I sjön Denseln skall det
finnas en hopparkittel med
pångar i, men den kitteln kan
man inte se alltid utom bara
vid särskilda tillfällen, för
den är färdollad och kan inte
tagas upp.

O dens jakt

har man ofta kört i ästra Vånga.
Den drog fram varje torsdags-

* med en del undantag. När socken sjön namnd, avses Vånga
sjö.

194st

kväll under nedan om hästen. Först kom en vit häst i vilt galopp. Någon satt på hästen, men om det var karl eller fruntimmer, kunde ingen säga. Efter ryttaren kommo två hundar en stor och en liten "Å den lille kan skällde fint å den store kan skällde groft". Jakten drog nedåt Hemsjads socken åt Tångsta-skogarna till, men att den kom tillbaka därifrån hörde man aldrig, bara att den for i väg däråt. Den for över Väggeberg ett alldeles tvärbrant högt berg på Lövnäs mark. Det är alldeles som en vägg därav mannet. I detta berg bodde man att en trollgubbe hade sin boning.

1949

195

Väggebergsgubben

kallades denne och ställde till mycken förtret för de vägfarande ty landsvägen går alldeles förbi Väggeberg. Han brukade soa sig, med att hänga sig på lansen, som skulle uppför backen, så att hästarna hade svårt att kamma uppför. Men trollet var osynligt och kunde inte jagas av, förrän han själv gav sig i väg. Men en bonde visste på råd, hur han skulle bli av med fripassageraren. Det var på vintern, och han anordnade sitt åk, så att han satte ett rep i st. för "skäftelia" mellan

196

kälkarna. Väggebergs gubben hävde sig på efterkälken, och hästarna fingo dra den fulingen uppför backen. Men när de så kommo upp, så skar bonden av repet, så att efterkälken med trollet på utschade nedför backen igen.

"Nu fick du allt åke nerför mä," skrattade bonden, och sen våga inte Väggebergs gubben sätta sig på den bondens åk mer.

En gång när bönderna från Trälsätter foro åt stan, bad Väggebergs gubben dem, att de skulle köpa salt och peppar åt honom i stan. De lovade, vågade inte annat. När de på hemvägen foro förbi och avlämnade vad

1949
197

de köpt, bad gubben, att de skulle komma in i berget och smaka hans "mörje", som han sade. Men bönderna betockade sig, utan de lagade sig undan, så fort de kunde.

Andra troll som höll igen på latten för de körande, funnos i Bråhagsbacken nära Lättra och i Yardsbrobacken på gamla vägen mellan Starckärret och Tolskepp.

Skatter

i mängd ska finnas i en gueva på Stora Rödjas mark. den är täckt med ekeplank men borttratt, så man kan inte

hitta den. En som av en tillfällighet kom på den och skulle bresta upp den, hörde en stark röst säga: "När den överhet kommer över Rödja, så kan ägerbondelen, av vad som finnes i gruvan, då komma skatterna fram men inte förr." Vid ett så kraftigt tal fann skattisakaren för bäst att palla sig därifrån, och gruvan skall vara orörd ännu i dag.

Digerdöden

I Vånqa berättas överallt sägner, om hur hemskt digerdöden kuserat där. Tydligen

är det också minnet av senare tidens pester, som lever kvar, men alltsammans får heta digerdöden. [Jämför samlingen för 1922 sid. 107].

Efter digerdöden fanns en gubbe kvar på ett ställe i norra Vånqa. Denne gav sig ut för att söka efter, om det skulle vara några mera i livet. När han kom i trakter av Lövnäs, såg han, att det rök ur en skorsten. "Si, si, då fanns allt en te" sa gubben. Därav fick det stället heta Sivi och kallas så än i dag. "I kyrkboka står då även Lövnäs fallet".

Lyssman.

Nära Gethörp ligger en bergshöjd som på generalstabens kartor kallas "Lreflönghemmen". Detta torde vara en felaktig benämning, då folket aldrig säger så utan Lyssman. Den har fått sitt namn av att trollkubbarna gick upp där för att lyss efter sina kamrater, när de malkades.

Onsrörjan

som är en liten ^{hö} nära Lyssman
[en flik går in i Stjärnorpssöcken]
Den skall ha fått namnet för att Oden, quden, en gång gåt,

så att sjä'n bildades av föarna(!)

Ruttnade inte i graven.

En som hette Fågeln län ha blivit ihjälhollad av en ovån. Det var en som inte ville, att F. skulle gå ner i skogen och jaga. F. var sjuk en dag och dog sedan och lades i Vångakyrkogård. Då sedan en ägare till Grensholmens säteri skulle anordna en familjegrav, träffade man på Fågelnens lik, och då var det helt ännu. En gång senare har man mått flytta F.s lik, och inte ens då var det ruttnat, utan det låg lika dant, och här och skägg

hade växt. Då grävdes liket ned mycket djupare än förut, och sen har det inte antäffats mer.

Glockängen.

U fråga om ägorna till byn Trälsätter finnes ett egendom - list förhållande. Dit hör näml. en äng, 3 tunnland stor kallad Glockängen. Den ligger inuti Lärnäs mark och är på alla sidor omgiven av ägor hörande till nämnda gård, som ligger nordöst om Trälsätter. Så långt någon kan minnas har ängen ägts av två av Trälsätteris -

bönderna gemensamt men 1920 lades hela området till den gård, som August Olsson innehar. Han säger att ängen för hört till Lärnäs, men att en som hette Kock och levde under 30-åriga kriget bytte bort den till Trälsätter mot ett pund mjöl. Andra säga, att ägaren var Kock till yrket och bytte mot två pund mjöl, och andra bestämma byttestoraren ännu noggrannare och meddela, att det var två pund vete mjöl.

Detta är vad folk kan meddela om denna utjord, men lyckligtvis påträffade jag vid Trälsätter en del gulnade gamla

rättshandlingar, varur jag kunde sammanställa ängens historia. En sammanfattning därav följer.

Ängen kan sägas om Blockängen hört till Lövnäs eller Triälträttet, men antagligen var den på 1730-talet en utjord till Ribbingholm [stort gods i Skallerstads socken nära Glan]. På pantatte fru Eleonora Ribbing en ängkump belägen på södra sidan om gården Lövnäs "får kallad Suggabo" men inom Lövnäs ägor till Anders Jonsson i Brink [numera borttagen gård söder om Triälträttet. Ägora lagda till Grenstolmens gods. Enkanda öde har även drabbat de närbelägna gårdarna Låtra och Puketorp] får 400 daler kopparsmynt. 1731 ville

ägaren till Ribbingholm kaptenen Reinhold Gustaf de Charliere återvinna ängen till Ribbingholm och "nedratte" därför de 400 dalerna i häradskistan samt instämde Anders Jonsson om ängens avträdande. Men då befanns det, att en kapten baron Wrede fått sig rätten överlåten av Anders Jonsson. Baron Wrede blev alltså in kallad till tinget, och kapten de Charliere förklarades ha rätt att inlösa ängen. Om han nu verkligen gjorde detta, omnämnes ej, men sedan gav han ordentligt valubrev åt Wrede på denna "frälse äng eller utjord" för 400 daler kopparsmynt och 3 talfter bräder.

Medel å sin sida överlät sin rätt till Anders Jonsson i Brink för 600 daler kapparmynt, och denne, som nu åter var ägare, fick lagfäst på ången vid tinget i Risinge den 10 okt. 1733.

Namnet Rockången nämnes ej i dessa handlingar från 1730-talet.

1796 blev det ånyo bråk om denna ångsbit. Då försäkte månl. ägaren till Ribbingholm och Lövnäs kaptenen N. y. Schöder att få ången lagd till Lövnäs. I handlingarna till detta mål kallas den alltid Rockången, men om namnets härledning få vi ingen upplysning. Ången ägdes nu av några bondemän, som voro ättlingar till den ovan

nämnde Anders Jonsson i Brink. Ägarna kunde emellertid ej fullt bevisa sin rätt, emedan handlingarna skulle ha gått förlorade vid en vådeld. [Möjligen var det vid Tiälsätters brand av den 1:e maj 1795 varom nedan å sidan 213 emförmåles] Men då kapten S. ännu mindre kunde bevisa sin påskädda rätt, ogillades hans talan av tingsrätten i Risinge den 14 okt. 1796... S. råddjade till lagmansrätten över Östergötland med Wadstena län, men denna följde tingsrätten. Det samma gjorde Gäta hovrätt till vilken även vad gjorts. Den senare dömde dessutom S. till böter för smädesligt skivrsätt mot tingsrätten, varav

det synes, att kaptenen tydligen fört ett kraftfullt språk. Men d. lät inte avkräcka sig av motgångarna utan gick till högsta ort med sin klagan. Kungen lät sig nåder föredraga handlingarna i ärendet, och även han ogillade G. Helan. Den 13 maj 1800 underskrev konung Gustav IV Adolf, å Stockholms slott en handling, som lät ägarna av Hockängens förfarande berättla sin egendom, holligen under stor förargelse av d., då ju ängen låg mitt inuti Löonas mark.

1807 sålde drängen Anders Jansson sin del av ängen, en spändel till ett par bönder från Trälvätter för 77 riksdaler 37 skilling 4 rumstygge banco

Efter 1807, eller åtminstone muntlig tradition går tillbaka, ägdes Hockängen till två av de tre Trälvättersgårdarna [litha B och C.] Men 1919 inköptes även den andra halvan till litt. C, och sålunda hör hela Hockängen numera dit.

Få har det processats, om denna lilla ängskump, men ännu består det obehärliga ägoförhållandet i det en åker har ågor mitt inne i en annan. Och så är det på många ställen i våra trakter. I må utjordar finnes på ofta stort avstånd från gården inne på andra gårdars område. Dylika ågor äro tillkomna under en gångens tid, då man sålde, bytte eller gav bort en jordbit här och

en där. Jordstycken varo betalnings-
medel i många fall, då det var ont
om mynttecken. I nödtider har man
måst få in spottstyver, evrå från
jordlappar för att skaffa föda, varer
rågnerna om jordövertätle mot en
läjligt ringa ersättning: ett pund mjöl,
några kålkapor el. dylikt.

Jamfär om jordbyten i saml.
för 1922 sid. 183

Gumman Johanna i Trälvätter
omkr. 70 år mälde

Glakäll

hette en, som var konträn för

Trälvätter, när det var krig. Han
fick sam matsäck en smörkytta
av trä full med smör och därtill
mycket annat. Han var borta i
tre år och ingen trodde han var
i livet. När han kom hem, stodo
hans föräldrar på logen och tråkade
Glakäll smög sig obemärkt in till
logen och ställde sin smörkytta
där och sprang sen bort och gämde
sig. Men när de gamla fingo syn
på smörkytten, förstodo de att son-
nen var hemkommen, och de
räkte strax upp honom. Gumman
hade sagt, när han for ut i kriget:
"Nu får ja väl aldri se den där
smörkytta mer". Men det fick han.

Denne Glakäll lär ha bott

vid den ett par hundra meter söder
om byn belägna "Glahällsman", som
är en skogbeväxt bergknalle. Vid besök
i platsen kunde vi inte få syn på
några lämningar av "Glahälls" stuga
men konstaterade i stället en delvis
nedramlad murstäckning upplagd
av stora stenar en del kilade ut
och med plana sidor. Troligen är det
fråga om en forntida förkänning
[från forntidens slut] varav flera
finnas i Vånga. De skola närmare
undersökas

Lantväin

var även en från Fröjerum i Kimstads
rocker [gränser till Vånga] och han hette

ifrån, men han har jag inget hört
om.

Trälrätters brand

"Vårn far" förfäder sa alltid,
att Trälrätter brann upp den förste
maj 1795 [Vårn far kallade Jo-
hanna sin hädangångne gubbe,
som var bonde i J.] Endast en
stuga blev kvar, ty den stod lite
ifrån de andra. Byn byggdes stax
upp igen. Den stuga jag bor i nu
rättes upp på fjorton dagar, och de
andra gick det fort med också.
[Märkligt att traditionen bevarar
ett så berömt datum för branden.]
~~Närmare undersökning skall visa om
det är viktigt~~

Bykator

över Trälvärter, som förvaras i byn utvira att den storskifades 1789. Enligt kartbeskrivningen fanns då till byn 19 bund. åker, som beräddes vartannat år och ansågs kunna lämna 5:e korvet. Från byn utgick fjälseränta till Finspång, fastän bönderna ägde sina gårdar. Då var det på många håll i våra trakter. Det var gamla rättigheter, som länge ägde bestå. Ännu för några tiotal år sedan erlades fjälseränta av Trälvärter och andra byar i Vånga, men då var det ägaren till det stora godset Grensholmen, som ägde

den rätten. Johanna meddelade, att då ville inte bönderna i den stora byn Baldrem [vid kyrkan] vara med länge utan togo med en jurist, foro till Grensholmen och begärde fram papper, som bevisade rättigheten. Då hade de bara trätaflor (!) där, och i härads-kistan fanns inget heller, så då togs fjälseräntan bort, och även Trälvärter slapp sin, och det var ju bra, ty den kunde gå upp till 100 kr. för hela byn, som var uppdelad på tre gårdar.

1793 och 1815 företogs mindre ägofördelningar, och 1842* blev det ett genomgripande laga skifte som ännu består. Vid detta skifte fanns

* Då sökte man lägga Kochängen under Gönås

i byn 33 tunn. åker, och denna areal
har sedan mer än fördubblats. Det
är intressant, att ~~ett~~ av korthandlt-
lingar se, hur odlingen av ny mark
har fort i byarna överallt, sedan
den betydelsefulla reform, som för-
ordning om laga skifte innebar,
kunnet genomföras.

Även 1842 och allt sedan har
det blott varit 3 gårdar i byn.

[Generalstabens ^(Bladet Finspong) karta är alltså felaktig, ty
den upptager 3 gårdar i rad och en en km. öder
därom; skall vara 3 i rad och en öder därom.]

Lamningarna av en kalkugn
finnas och på ägarna [i hagen väster
om byn] upptäcktes en rundad sten-
rätning.

Väggebergs gulben.

om vilken förut talats [sid 195],
följde en gång med ett åk ända
till Ljusfors grind [där Lj. s mark
började], men så hade han inte
makt att vara med länge utan
fortnade i en stor gran, som stod
där vid grinden [Johanna]

Pestkyrkogård.

finnes en i Trälättens mark. Där
skall man ha begravt under en
pest, då det var så mycke döda
att kyrkogården ej räckte till. Där
hittades en marta ben, och för
undvek man att odla där. Men

nu är det åker, och den kallas för
"Körkäckern"

[Meddelat av gumman Johanna]

Lantbrukaren och sten-
sprängaren Natanael Olsson från
Holstad meddelade beredvilligt,
vad han hört, och gjorde mig upp-
märksam på flera fornminnen
och gav mig även andra bygde-
topografiska upplysningar. Han
är endast 30 år gammal.

Vidkakesläkten.

Overallt i Vånga kallas man
om "Vi-kake-släkta", som skulle

vara en bondsläkt från Balde-
rum. Den skulle först ha kallat
sig: "Den redlige Vångarsläkta"
[från Balderums Todergård] men på
grund av allmän pampighet eller
av något överdådigt kalas fick
den namnet Vidkakesläkta [lär
hänryfta på vida eller stora kakor,
som de bakade större än andra
för att visa sig styva och förmögna]
I denna släkt skall det alltid
finnas två personer, som ha
röda ögon och alldeles vitt hår.
"Då ska finns än två, som har ka-
ninöga ä vitt hår, men de bor i
andre socker" Ännu i dag säger
man i Vånga, att den eller den
tillhör Vidkakesläkten.

Tolskepp

är en by norrut i Vänga skogsdal. Gårdarna Hunnekulla, Eskemålen, Ahensätter m. fl. skola förs kört dit, men då Tolskepp inte kunde sköta det, "så tog de't ifrån däm."

[En gammal sägen målar att i Tolskepp har det bott en biskop.

[i Hunnekulla hade han hundgård]
Troligen är det fråga om biskop Henrik Tidemannson, fullborden av Lintöpingens domkyrka, från slutet av 1400-talet. Man vet, att denne var född i Vänga och tog material bl. a. smide därifrån till domkyrkebygget. G. O.]

Prestkyrkogård

skall det vara en vid Boda i Himstads socken. Där skall man ha begravt döda under en prest.

Följande utgår utdrag ur anteckningar, som gjorts av en lantbrukare i Vänga

Om Vänga kyrka

Sägen målar, att man först velat bygga Vänga kyrka i en hage vid Berga by, och platsen

utvisas ännu, men vad som byggdes under dagen, revs tullen ned under natten. Då spånade man för ett par stamda tvillingstutar, som uppföts med bara rått mjölk, för en vagn varpå låg en byggnadssten. Stutarna surade i väg och stannade, där kyrkan redan byggdes.

Klockgölen

kallades en liten göl, som fanns där två bäcker stötte ihop en halv km. norr om kyrkan. Gölen är nu utdikad. Man berättas ingenting om Klockgölen.

Från digerdöden

4 Rökstorp, i norra Vånga blev det en kvar efter digerdöden. Denne red en gång till Vånga kyrka. När han kom hem, red han för häftigt och stötte huvudet mot en "knutskalle" [utstående knutstock i ett knuttimrat hus] och dog och vart begravnen.

Den bälde krigarn

En från Rökstorp skulle uti krig men var rädd att förlora livet däri och bad herrn på Finspång att hjälpa honom.

blev fri. Karlen försvann, och när
brigt var slut, kom han hel-
skinnad igen. Han hade suttit
gömd hos Finspångsherrn och
följt häskedat under tiden.

Balderum

den stora byn vid kyrkan skulle
förr ha hetat Valderum och betytt
vallgång. De gamle säga, att
kreaturen kommo fram ända
till Balderums grändar.

[Rimligare är väl att
antaga, att vi ha att göra
med guden Balders namn
d. O.]

Sunkerstad och Holstad

äro två andra stora byar i Vinga-
dal. De skulle ha fått sina namn
därav, att en gubbe ägde båda
byarna och gav sin ene son Hol-
stad, och han fick betala skatt i
kol därför. Den andre fick Sunker-
stad, och han fick betala skatt
i "ranke" [= avkastning ur ladu-
gården] Hans dotter fick Restad.

Talskepp

säges fått namnet efter en biskop,
som hette Tor och där slagit med
sina bopålar [jämf. sidan 220]
Olskeppetorp säges förr ha hetat

Talskeppetorp och hört till Tals-
skepp. Skven Lada skall ha hört
dit och varit bara en lada eller
ladugård

Digerdöden.

De som fraktes ha varit hem-
räkta av korsdöden eller diger-
döden. De sjuka fingo kors-
i händerna och grävde sina-
egna gravar. De döda fingo ej
rum i kyrkogården utan blevo
vårskilda per kyrkogårdar ut-
redda på flera ställen i sock-
nen. En sådan vid Boberg [Var?]
och en norr om Talskepp vid
det lilla stället Blousdal. Den

platsen kallades för Dädlychan.
Folk trängde sig till kyrkor och
andra heliga platser, och man
vade som följer:

Slä mig med tvagar och med ris,
tills Gud blir nådig, och jag blir
vis.

[Skall ha stått i en gammal bok.
Tvagar [iättare tvage = en liten visp]
familja ha sagt, att det blev
5 andra 7 personer kvar andra
äter, att det rök ut 5 skorstenar.
Kor och andra djur lössläpptes,
när det var någon, som kunde det,
och en man repte omkring och
tog dyrbarketer, där ägarna varo
döda. Men långt om länge kom
denne tillbaka och vade alltid:

"Jag har rövat föräldralösa barn".
Han var då ulycklig och elendig.

De penninges tarka

Under senare mansåldrar
ha vängabönderna haft rykte
om sig att vara sällt förmögna.
Det hette i andra socknar. "dka
man låna pengar, så går man till
Vänga". Det var inte ovanligt,
att den ene frågade den andre
på kyrkbacken, om han ville låna
pengar. Man säger, att bondgubbar-
na hade sina pengar förvarade
i ett skrin i sakrestian, och för
att inhe pengarna skulle mögla,
så brukade man vända dem i ett
kyrkfönster.

Ekplanteringen.

Fårr i tiden fick varje bonde
utrymning på allmanningarna, och
där fick var och en gratis de skogs-
effekter, som behövdes, när bergs-
värdelsen drevs i socknen [Denna har
 varit av mindre omfattning än t. ex. i
Källestad, men även i Vänga fanns
en del gjuvor och hytter] Många
passade nu på att ta mera, än de
skulle ha, sälja det överblivna och
tjåna stora pengar. Skogsaktaren
såg mellan fingrarna, om han fick
måga रुपar.

En blev åtalad för för stor
avverkning. Men han försvarade
sig med, att platsen var så

lämplig för ekplantering. Då blev han dömd att plantera ekar på den platsen. Den kallas Planthagen än i dag och är belägen på fide Glens gruve allmänning men här till Fin-
spång.

Enligt en annan tradition skulle mannen ha stulit en tjur och dömts att plantera ekar här.

Ägobyte.

Man berättar att 7 stycken små kvarnskvaltar fannos vid fallet nära den gamla Bobergs kystens plats. Nu dessa ägde Junker-
stad trä. Men Boberg ägde en utjord vid Horken [sjö] med

en areal av 18 tunnland och gav den till Junkerstad mot de båda kvarnskvalterna.

... så långt upp teckningarna

Bengt Olsson i Hjässlunge,
lantbrukare och broder till den
nämnde Natanael O. meddelade:

Bredberget

kallas en liten bergknalle på Hjässlunge mark intill det nuvarande missionshuset. Läggen vet berätta, att en brud rövats bort där.

Bredstjälpan

kallas en backe mellan vägen och sjön Örn nära Mantorp. Där skall ett brudfölje ha stjälpt med i sjön och drunknat.

Brännvinseken

stai nära Mantorp, och kullen bredvid vägen kallas Brännvinseken. Namnen komma av, att bönderna brukade supa där ett bra tag, innan de gävo sig upp i skogen vid hemresa från stan. Platsen fick ej det bästa rykte, ty det kunde lätt bli bråk av.

Yordbyte.

En äng hörande till byn Gullerstorp i Risinge bortlyfthes av ägaren mot några pannkakor, när nöden gick på.

"Vängas gud"

Hans i Berga kallades "Vängas gud" [Vängas = vängabornas], för han var auktionsman och nämndeman och rocknens allt i allo. Ibland kunde man säga Vängas kong. Det var en duktig karl men en ganska myndig herre likaväl, vilket han ju också kunde vara, då han var nämndeman.

Gårdsägaren H. P. Svensson bördlig från Brannmyra i Tänga men utflyttad för ett tiotal år sedan var min ledare på flera färder i Tängabygden, visade mig på en del fasta förlämnningar samt berättade med stort intresse, vad han visste om trakten.

Han fick hälsa på kungen

Bonden Olof Karlsson i Restad var riksdagsman och fick en silverbägare med inskrift av kungen 1817 på grund av sitt nit om salpetersjuderihanteringen [Bägaren förfärdas ännu i Restad av hans santon, och jag såg den]

En söndag på 30-talet kom Karl Johan åkande förbi Tänga kyrka ~~en söndag~~. Folket var samlat och trängdes efter att få se kungen. Vagnen stannade en stund, och kungen kände då igen riksdagsmannen samt stack ut handen genom vagnsdörren och räckte två fingrar till hälsning på denne bondes tändets talesman. Olof Karlsson var ej sen att sträcka fram sin hand han med och lade två fingrar men inte fler på kungens två fingrar. Det var hälsningen. De bringstående grepos av världnad för riksdagsmannen, som själve kungen kände igen, och O. K. var dagens hjälte.

Den riks dagsmannen län en gång i riksdagen ha blivit vådligt arams med en skänning, som i sin arghet lovade, att han på sin hemresa skulle hala om för O. H. svalmän, huru dan deras representant var.

Det var ju förligt, ty ont förtal tror folk så lätt, och mandalet kunde ju sväva i fara. Nu blev det emellertid inget, för di andre riksdasmänna tog i håll må däm, att di skulle förlikes. Så skedde och förbiödera lugnade sig.

Om karrk greve.

Om av grevarna Spens, som ägde Srens holmens stora gods,

var officer [som de flesta i familjen] och blev fången under ett krig. När han kom hem, såg han ut som en luffare, igenkändes ej och vägrades mjölk att dricka av dem som mjölkade hans egna kor — Spens hade många dalkorlar vid Srens holmen, och de odlade jord och lade de stora stengårdesgårdar, som ännu äro kvar. Dessa dalkorlar ville en gång fara iväg för att bli med om ett uppror. Det tillstodde inte greven, utan han samman kallade sina underlydande och sade till dalmarna, att om de nödvändigtvis ville stärs, så kunde de ju börja med —

hans skatare, torpare och bönder. Då mumdade dalhansarna ett tag och avstodo från upproret.

Denne greve Spens var ej så klemmig av sig. Han brukade sova middag i en liten öppning i en bergkant. För övrigt så var han alltid i oelddat rum och dog iförd päls.

[Här är tydligen fråga om generallöjtnant Axel Spens (+1745), om vilken berättas liknande bl. a hos Riddershad; sin Östgöta - beskrivning sid 407. Dalupproret ägde rum 1743]

Matkorna

kallades några ekar vid Gremholmen, där dagsverksfolket brukade äta sina matsäckar. Där levdes så "ogroft" många gånger, att det sen ej ville vara tygt däromkring, utan något otugg höll väsen sedan.

"Gastesmuga"

På nära sidan av Tänga gamla kyrka voro den s. k. Nykyrkan och sakristian tillbyggda. Mellan dessa utbyggen fanns en smal gång, som benämndes "Gastesmuga" ["smuge" =

smal gång mellan trännie byggnader]
I denna "Bastesmuge" skälldes lik
av självmördare in, innan de be-
grovos. Lådorna fingo blott läggas
i nordvästra hörnet av kyrkogården

[Tyvärr ser den gamla minnes-
värda kyrkan, när den nya byggdes
1864-66. Endast sakristian står
 kvar. Det är beklagligt, att Ridder-
stad i sin beskrivning [sid 403]
kan försvara detta med orden:
"I densamma (näml. kyrkan, gamla)
hade funnits målningar, vilka
dock icke ägde det värde, att
många kostnader anläggas nöd-
vändiga för ~~malns~~ bevarande]
[A. P. Svensson gav upplysning, som bevisar, att
i kyrkogården fanns en äldre tillhills
okänd klosterkapel före den senare stapeln.]

Likfärder.

Färs skulle man inte köra några
lik i Vånga, utan de skulle bäras
å bäras till kyrkan.

Galge

skall ha varit en vid Rökstorp
i norra Vånga på östra sidan
av vägen. Den siste som togs
av daga där, hette "Harlingen"
från Hargskaten [den del av Ö.
Hargs socken, som ligger norr om
Röten och gränsar till Vånga] Han
hade förgiftat karingen och
sagt: "Nu ha gett'ma för 25 äre
tigel, å tiger ho inte nu, så -"

tiger ho aldri" Harlingen kom i galgen.

En som hettes "Lille", slog ihjäl en karl, skal sedan en eka, och så dränkte han sig i Rozen med det samma, han ändå var i gång. Han vart jordad nära galgen vid Rökstorp.

Pigerdöden.

Efter den så gick (som han trodde) den siste upp på det höga berget Kete klint norr om Restad för att se, om det rök någonstans. Det gjorde det, och det bodde en kvinna, som han kunde gifta sig med. Så blev det nytt folk.

Man säger att det bodde kvar en i byn Stenrätter efter farsoten

Om riddarborgen Al

Det stora Årensholmens gods har gamla anor och kan skänjas långt in i medeltidens skymning. Förrdan har gården hetat Al eller Al och tillhörde först släkten Åren bl. andra landsföräddaren Magnus Åren, som gav gården dess nuvarande namn. Den äldsta huvudbyggnaden stod söder om den nuvarande på en udde i Rozen. På en två- brant klippa högt uppe synas ännu de mäktiga ruinerna efter en medeltida byggnad uppförd

av gråsten och grovt tegel. Murverket
ser ut att kunna hålla stenarna
samma ännu i många sekler. Bygg-
naden synes ha varit åtminstone 23
m. lång och 15 m. bred och torde
ha varit ganska imponerande, där
den trotsigt höjde sig på klippan
"vid den blåa Rotens strand." Här
kvara bälde riddare och kateiga
svenner rustat sig ^{för} strider och
äventyr, tämt vågar till ära för
helgaren och tänkt Guds konung
men låtit sig besegras av ädel-
borna damer. Medeltidens romantik
synes mig vära öfver dessa ruiner,
som jag torde få kalla "riddar-
borgen Sal".

Vid vårt besök i ruinen

berättade K. P. Svensson, att han hört
en sägen, som mälde, att från denna
borg har man tagit en dörr till
Vånga gamla kyrka. På en av
den kyrkans dörrar stod årtalet
1010, men om det är den som
togs härifrån borgen, vet jag ej.

[Avsedda dörr förvaras numera i
statens samlingar i Stockholm. Den
har märkliga sirater i järn på-
spikade. Några av dessa ha tytt
som årtalet. Detta kan ej vara
möjligt. Så tidigt årtal torde i
varje fall ej ha någon beviskraft
vid bedömandet av dörrens ålder.
Så gammal kan dörren ej gärna
vara. S. O.]

Vidare har man sagt, att det finnes breda marmortrappor från bergen och ned till släta marken. Men dessa trappor kan ej vem som helst se, utan bara de som i särskild grad gynnas av lyckan. Vi andra se blott dessa lagda enkla trappsteg.

[Nära ruinen upptäcktes några forngravar förut ej kända, torde härröra från järnålders senare del, samt längre upp mot nuvarande herrgården lämningarna efter en fyrkantig byggnad av sten. Vad det varit, kan ej ännu avgöras utan undersökning.]

Gullkronan

Samle rättsaren på godset, Samuelsson, berättade, att de sagt honom, att någon grävt i en hög vid Roken och funnit en guldkrona. Men då kom det en klena på sjön dragande med ett halmlars. Då kunde inte gåvarnertiga, och då försvann kronan.

Kyrkblocken

Vidare berättade J., att på den tid, då en församling hade lov att stjäla en kyrkblocken för den kyrka, som hade två, medan den andra hade ingen, skulle Vänga sockennian en gång ha satt över Roken och lyckats att obemärkt bortföra en av Ö. Skrukeby kyrkas klockor. Vänga barna

hade lyckligt och väl fått klockan
i båten och skulle so i land, men
innan de hunna sin egen strand,
råkade klockan att falla i sjön.
Där ligger klockan ännu, och vid
läggt vatten ska den syns. Det
är nära ruinen. En platsen om-
rådet vid stranden kallas Klocken-
tomter.

Stjärnorps fiskare

Stjärnorps fiskare

som drogs ned i Roxens djup av
sjöjungfren, som gift sig med
honon [jämför samt. 1922 sid
s. 105] ännu i form av en låga,
som hoppar på vattnet, men
många ha också sett honon

i mänsklig getakt fara om-
bring i sin båt och många
ha varit rätt nära honon och
jag har hört, att det varit de,
som bjudit honon på smis. (!)
I Stjärnorps stottruin spökar
det. En piga som skulle hämta
dricka i källaren fick huvudet
amueridet och dog.

A. P. ~~Dvens~~ förbättes hemma
på Branmyra vid en kopp kaffe:

Om Branmyra.

Denna enskaka gårds område
skall jämte byn Fivelstad ha
hört till Berga by, men en

gumma här ha tagit Grannmyra till undantag, och sen blev det särskild gård, som ej räknas till någon by.

Pestkyrkogård

Skall det ha funnits även på Grannmyra mark på en bergskulle norr om gården.

[Stället togs i betraktande. Ett par regelbundna små stenhögar syntes, men det är nog ingen märklöst]

Mord

En bonde från Brink skulle ha mördat sin piga och lagt ut

liket vid grindarna till ägorna mot Fivelsdal. Han hade stoppat in den mördade i en halmkörve

Planta

över ägorna till Grannmyra är upprättad 1867. Då fanns här 25 tunnland åker, nu är det 40. Man har funnit kolhögarna i borta och tjärdal, men nu är det borta; endast lämningar finnas kvar.

Grannmyra har åtminstone en led hört till Grens-holmen, ty en greve Opens har ägt det.

Den äldrige f. d. lantbrukaren Jahan i Fivelstad berättade sitt härresande jakt-
skrock m. m.

Mened

Edsbacken mellan byarna Talskepp och Tåtra kallas så, för att en bande från Boberg tog jord från sitt torvtak och svar, att han stod på egen mark. Det var för att han skulle få amiädet, som det var brist på. Många ha sedan sett hela råttan samlad där i Edsbacken, och bonden hvar springen Målgast mellan Tåtra och Boberg

än i dag, för där är galit delt.

Trollhare

fanns det en på Edsbacken för ja sköt en 12 eller 13 skott på honom utan att träffa, och Fågelsgren han ha varit för den haren han med utan att kunna träffa. Men till sist, så knep jag honom allt nära Tran-kärret.

Ännu en trolleter hare sköt jag till slut nära Bjä-rätter i Stjärörps socken. Han dog inte och levde även, när vi slagit ränder kuddet på honom, men sedan dog han.

Skämma böttor

var en gubbe i Doversorp, Rivinge socken, styv till. En som het Gundbom ägde en god bössa, som gick bra att knäppa älg med, men den där gubben han skämde böttan, och det rann likväm blod ur bösspipan, och sen gick det inte att skjuta. När di skulle begrava den där fule gubben, så håll di på att inte få honom åt kyrkogården, för han var så tung, att hästarna knappt kunde dra honom, och man måtte ut aklarna på vagnen under den färden.

Anders H här i Vänga kom för en rotare en gång, och denne skämde böttan för Anders. Sen bad han H. skjuta en hare som var till hands. Haren stöp, men sen gick det inte att använda böttan mera. Rotaren gav sig i väg, men H. hämnades. Han ratte en sjuk på rotarn, så han fick en sådan utrot ["rännsheta", som det kallas], så han var död vid Gumbacken i Hälleskad [se sid 141], men böttan var bra igen. När H. hörde att rotaren gått ur tiden, ångrade han likväl, att han straffat honom så hårt, för att han velat färtöra böttan.

Att göra böttor bra

sen de varit skända, kunde man göra genom att använda ändlöst trä [små runda kulor, som i bland kan röka ut på träd], spånar av vixelringar och mässingkammar samt blad ur bibeln, men hur de gör vill ja inte säga för då är så otäckt så.

~~[Intrivliga uppmaningar fick ja inget ut]~~

Lära sig skjuta

så det alltid träffade skulle byggmästare Karlsson från Hjärnorp göra av en gubbe, som kunde den konsten. De gävo sig upp

i skogen. Där var det alldeles fullt med fågel. En tjäder satt på en hand som stack ut ur hånda berget. K. uppmanades skjuta men vågade inte och lärde sig inte heller skjuta afelbart.

Styr skytt.

En i Vadstena, Hjärnorp sm. var märkvärdig i att skjuta. Han hade hjälp. En gång slog han vad ["våge"], att han skulle kunna skjuta en skorre och en tjäder på skorstenen av sin stuga samt en tjort inom 24 timmar utan att gå någon stans. Djuren kommo inom

bestämd tid, och han sköt dem.

En annan gång sköt han en hare, så att tarmarna kommo ut. Men haren levde samt sprang omkring benen på skytten, så att tarmarna slingrade sig om. Mannen bet av tarmarna och kom fri.

Då hördes en röst: "Du skulle ha skure å däm i stället". Men det var väl trus, han intog gjorde, ty då hade han dött.

Odens jakt

Hörde jag många gånger vid Bjärätter i Stjärnorp. Det var ett groft och ett fint hundeskall. [jämf. sid 1

Berggubbe

Såg jag en mellan Rådsla i Stjärnorp och Klöverberga ästen om R. Åskan gick, och berggubben hoppa i bergen. Han var gråhådd å såg ut som en 12-åring och hade mössa på huvudet.

Rået i Rådsla.

"I Rådsla" va da så starkt rå" jämt när något var på tok, så va det till. "Var far och mor borta, så bulhade det i väggarna, när barnen stöjade för mycket, men om

föräldrarna voro hemmavid då kunde ungarna leva, så de kunde ha ner stugan. Andäi var rået tyrt. En nath hoppade det upp som ett nysta på bondgumman och väckte henne. Hon sparkade till sin gubbe och stred, att han skulle gå ut i ladugården. När han kom ut, höll en ko på med att kalva och behövde hjälp. Det var detta, som rået stött på om, när det väckte gumman.

Y Råds la ladugård såg man ibland en liten gumma, som gick och pysslade med korna. Det var rået. En gång fick en dräng en orfil, för

att han inte höll ordning uti ladugården. Det var råets varning.

Även här i Fivelstad fanns så som vade till, när det var fel i ladugården.

I Brink [dtjärnorps socken] [Brink i Vänga är förut nämnt] kunde man inte ha annat än warta hästar, ty de med annan förg fingo ej vara tillfreds för trolltyg, utan de blevo slagna under nätherna, så de voro svetta och uppskrämda till morgonen.

Stjärnorps fiskare,

som åker omkring på Roken,

ger fisklycka, om han bara får
ro över näten i sin "hol" [ur-
hålkade båt] Man har tyckt sig
se, att det är två personer i den,
så han har väl någon kamrat.
När han är ensam och ro över,
näten bli det inte så mycket
fisk, som när de är två.

Dunkelasse

från Stjärnorp [se om honom
även i samlingen för 1982 sid
var uti i krig. Han stegen-
sam in i ett slott en gång,
och fienderna trodde, att de
hade honom. Men Dunkel-
lasse här sa, att de hade

glämt att knyta säcken, och så
vinkade han med sin näsduk
i ett fönster. Då kommo hans
saldater, som lägo gämda fram
och befiade Lasse och rövade
allt, som fanns i slottet. Lasse
själv tog en guldrägga, och den
ska finnas i den källare under
Stjärnorps slott, som inte går att
öppna.

[Här ser vi att Banérs ord om, att de
glömde knyta till säcken tillagts denne
Dunkelasse i stället. Där identisk
med fällmarskalken Robert Douglas,
vars minne ställt tillräckligt levande
i våra trakter, att hans gestalt kunnat
draga till sig drag från olika håll. Av
dessa ha skapats den såe krigaren Dunkel-

lasse som var så stark, och vilken
tham tog levande]

Den gamle f.d. lantbrukare
Nils Olsson: Berga by. visade
flera stensättningar på ägorna
samt en

Jällsten

som ligger nära hans gård. Den
skall en jätte ha kastat från
Vetebränt uppe vid Glan [res. 268]
med avsikt att slå ihjäl
känga kyrka. Men stenen gick
smett och ligger här. Den är
rätt så avrundad i kanterna.
Om ~~en~~ mindre men konstigt

brun sten nära intill vade N.D.,
att det varit en domaresten,
ty där skulle ha varit ting
färr i tiden.

F. lantbrukaren Karl Larsson
i Restad samman till den
å tid ~~1800~~ anmånade riksdoms-
mannen Olof Karlsson med-
delade:

I Restad

fanns färr över 20 bönder och
låg i en klunga, men numera
är den skiftad, och många av
gårdarna utflyttade. Medan den
gamla ordningen bestod, så hade

man särskild bygdning och by-
trumma [nu i Nordiska museet]
och en byfogde, som kallade till
regelbundna bymäten. Om mättera
måtte man gå brandvatat, ty husen
stodo lätt, och de nu i Öster-
götland försvarerna halmbaken
användes ännu på den tiden.

Bum ligger på rätt slätmark,
men alldeles norr om den vid-
tager skogsbygden, och där
reser sig de höga topparna
Veteblint och Sinnerblint
samt andra. [Vete lär betyda
vårdhuse, alltså skulle man
ha tänkt rådana där, vilket
ej är omöjligt, då man där-
ifrån har en vidsträckt ut-

sikt.] På båda topparna synas
lämningar av förskansningar
[Sånt den ä Vete blint förut känd]
Där på slutningen av en knalle
nära muren står en berghäll
på kant med halvrunda in-
rånknningar. Sägner måler, att
hällen utgjort stöd för kanon-
pipor.

Jättestenar.

Nedan för skogsåren i Restad
mark ligger en rätt stor rundad
sten. Den skall vara kastad
av jätten på Rå-blint nära
Grens holmen och var avsedd
att träffa jätten på Vete blint.

Den stenen kallas Lusesten, varför kan ingen säga. Den sten som Veteklints jätte kastade på Räk-
klints hamn inte längre än i Berga
hage, och där ligger den. [Det är samma
sten som enligt N. O. sid 266 skulle kastas på Vänge
kyrka]

Gruvan

Norr om Restad i skogen ligger
Blansgruvan. Där tog man järn
mycket malm. Har namn efter
Blan. En som varit i den och ar-
betat så, att den var så djup, att
man på botten kunde höra hur
tapparna gol i andra världen i
Amerika.

Den samma gruva arbetade
en gång bland andra även en
arbetare, som var mycket dum-
drigtig av sig. Vid ett till-
fälle ville han visa vad han
kunde, genom att klättra ned
för gruvlinan med huvudet
fjäråt. Men den gången slog
han ihjäl sig i alla fall. Efter
olyckan sade man, att han sagt,
innan han slog ned: "Gape faen
så får du mat" För detta fick
han inte ligga i vigd jord [räknades
som själsspilling]. Liket ville inte
ligga stilla i kistan, utan man
måste slå en påle tvärs igenom.
Den blev det begravt i det s. k.
Pälkäret där i närheten.

Folkdiktning.

Följande samling ordspråk, ordskär, ramsor m. m. brukas allmänt i södra delen av Hällestads socken och i trakterna däromkring. Någon bestämd sagesman kan ej uppgivas, emedan jag har hört samma sak av flera. Även sjunges man en del visor, som jag närmare skall höra efter med ledning av de fragmentariska anteckningar jag redan gjort.

Flänvisar tillika på de uppteckningar av folkdiktning, som finnas i min samling från år 1923.

Ordspråk

Var ska släva vare än
inte i gryta.

Lickt söker likt, när likt
finns

Ska då bli en go krok,
så ska han böjes i ti.

Då ä inte äfte, såm
granna [grannarna] byter häste.

Då ä bättre te ge en
kunn en bit än släss mä'n.

Bättre bylöser än rälöser.

Då du inte lägger dej i, då
behöver du inte dra dej u.

När en skicker barn te byss,
får en gå själver.

Då kona feler får kalven
belale.

Om ska inte köpe grisen
i säcken.

Den som kommer först
te kvarna får mälte först.

Bärje må e knappnäla
slute må e selverskäl

Fortf. å sid 271

Ords tår.

"Ja drar hem bå fisk å
fågel, å likeväl så låter då
inte väl ändå" sa gubben,
sån kom hem må ett fiske-
huve å ett fågelhuve.

"Vill du inte äte, då
ja biter, så får du äte då ja
skiter" sa rötta [röttan]

"Då å inte långt mella
varva" sa kärnga, när ho åkte
på kvarnsten.

"Mej må" sa tåtere -
ungen [Lattarungen].

"Den färste ungen den tvätte
å skök ja ätt, den andre den
bare tvätte ja ätt, men den tredje
den varken tvätte ja eller skök
ätt", sa kärnga.

"Kvällen får le svie [svida],
sa den sãm inte varst färdiger
må te göre någe, färrns dä va
kräller.

"Du får le du sãm ja äfte
skrape grysta," sa päjken te fä-
gern, sãm hade så smale ben.

"Skrik inte så olöckt, dä
blis ju inte en enda paff ätter
dej," sa den sãm slog päjken.

Talesätt

Dä magen har så har han,
får han mer så karhan. [Säges när
man ätit något]

Flan ä så smäl, så han
gräter när han skiter

Flan ä så smäl, så han
sätter sej i mävär [medvind],
när han skiter, så han ska få
nyttle utå lukta.

Flan ha vatt mä från
klocka halv å te meddan -
säges om en, som inte är ovan
i sin tjänst.

Hö har sju skinn på näsa
[säges om en manhaftig kvinna.

Vardas gränner ä sändas-
ful. [Om den som vill gå fin-
klädd om vardagarna]

Nu stöper du ljus [säges
om en unge som inte håller smor-
ren av sig

Lakte men väl slår ingen
ihjäl men fort ä ille kan ingen
gille

Märabraske. [brädska på mor-
gonen] ha ja allti vatt letter öf
[ej sålt]. Hellre säver ja en pätt
mitt på dan. [Pätt = stund]

Gator

Vem ä dä säm ligger var
man i ändan?

Tröskeln

Vem ä dä säm tar var
man i hann ä helser på ingen?

Nyckeln

Va ä dä säm inte tie
kare kan bäse på e stäng men
e jungfru i e hann?

Ägget

Va ä dä säm går ä går
men aldri kommer te dörra?

Klocka

Hur många ^{läpper} loss går då på en
kappe?

Unge. Di häpper allihop

Var ä då räm går äpp-
för backe ä nerför backe -
men likeväl står still?

"Järsgårn" [Bärdes gården]

Var ä då räm hänger,
ä ett lue [ludet] sitta inunnes
ä tänker: Ack äm ja hade
dä där i mej?

Skorven och kätten

Svart räm sola ä runt
räm sola ä sju hål i?

"Plättlaggen"

(Plättpannan)

Skämtfrågor.

"Kan du höre när gräset
växer?" "Nej". "Jäsa du ä
döver, mä gräset håller på ä
växer."

"Hur gammal ä du?" -

"Sju är ä en barvinter, ä/
näste är, så blis ja trinter"

När ska du ta ve [vid]

"Ingen gång, dä ä förbjude te
ta ve [= ved]

Hur långer ä du?

6 arn ä tre tum

den som frågar han ä
riktigt dum.

Var ä du hemma?

1) Feseblemme
där alle kärnge ä
hemme

[blemme = kvissla]

Var ä du hemma? —

1) ett hus som står ute äm
nättra.

Var ä klocka?

1) Ett mekaniskt djur som visar
tiden.

2) Like mycket som hö va i går
så här dags.

3) Tre kvast på mjörnens pige
[mjölnarens]

Talesätt.

Du byter häste, te du får
gremma [grimman] igen

Du byter klocker, te du får
keä [kedjan] igen.

Den som har go tro ä store
sko, han kan gå på vatten

Tron verkar allt, men höst-
kova verkar [beskar] smen [smeden]

Allting har en ämne, men
kärven han har två.

Däre ä fyllhemme hjälper Gud.

Te säje stort å [skryta],
då går te, men då å värre te
äte ost, när då ingen finns

Då å förarglitt te si, när
tiggera kommer te häst.

Du å så later så du iss
[ids] inte klå [klia] dej en gång.

Du å förbi - men inte
för getinge.

Då tar ell sām i en kurt-
hög, [om en som är häftig till
lynnet.]

Han å inte tarr bakām
öra. [Om en sam ännu är barn].

Då går te göre mā en katt
äter äpp en halmkärve. [till en
sam är missmodig om framgång
i sitt arbete.]

Knepa å många, men kånst-
tera å fler. [kånstera = konsterna]

Flöstratta å barneröva
kan ingen lite på.

Då å många mode på
näser [näsor]

Du sir ut sām en lessen
gris.

Du sir ut sām en glæer
varg.

Skommakerns käng å smens
mäss går allti barfootne.

Den sãm gjort konkeers
tre gånger, han blir en starkor.

Då gick ötter sju sårger å
ätte bedrövelser

Då faller å sej sjärt [av
sig själft] sãm gamle järs-
gäle. [Om något sãm är solklart]

Den sãm äter sej bukvärk
tre gånger åm dan, han har aldri
en hälso dag

Då va jämt sãm mor skicke
mä: två siller å en palt.

Ordstäv.

"Bättre sent än aldri,"
sa känga, när ho kaste gästen
ätter i ungen, när ho lunge [re-
dan] ^{na} (trake å satt in bröt

"Penningen å en vand-
ringsman, å skam tar den, sãm
förhåller dess gäng," sa en slösere.

"Penningen å guldet se-
gerar hela världen" sa skomakare
Åberg.

"Då å mängda sam göret,"
sa den sãm sålde nubble för
ett äre mindre för hundret, än han
ga själver.

"Då ä lite sam granner
öget," sa oten, när han fick in
en grankätt

"Då va nära öget," sa
oten, när han kall i diket.

"Gänna ä di," sa präjken
äm lössa.

"Ungdamen rasar," sa
kärnga, när ho slog skallen
i skelhusdöra

"Ja sir dej i ämne, ta tar
dej smart äpp. Ja tror ja tar mej
en dätt [lur]," sa piga när ho skulle
ryske linäkern [ryska upp linet
med rötterna]

"Ne nionde supen går
skälvan bort," sa gubba förr
i tin

"Då tar sej," sa präjken
äm skriket [skrikandet].

"Då ä skanning," sa
Kalle-lille.

"När ja va liten," sa
den, säm aldri vart någe stor.

"Då ska ta's må lämpes
ä list," sa bonnen, när han
tog höna må ellsänga.

"Ja hit," sa skam,
när han gick ä tiggde

"Ä du icke [=ungefär—
Du är ju — uttalar med bekymrad
eller förargad förvåning] oliker
[dålig] Annars. Akter inte du
penningen, så inte akter han
dej" så gubben åt sin näröhtige
son.

"Kan du väve triggel —
skafte [med tre skaff]?" fråga
brudgummen sin brud under det
de gingo från banken till al-
taret för att vigas. Han hade
frågat om allting förut men
glämt detta.

"Är lappen röd gul eller blå,
då skall det smetas utanpå,
men är den vit som harens skinn,
då skall det varramt tagas in"
dåges om etiketten ä medikaminte

Ordspråk.

Då ä lite sãm roger barn.

När katten ä bärte danser
rättera på bolet.

Den sãm ska köpe alltra
han sir, han får sälje allt va
han har.

En kan spätte på en sten,
fiss han blir väter

Den sãm inte passer på,
han får äte där falet ha stått

Inge katter får rivet skinn

När en loler ^{om} skam, då
ä han i första

En ska inte blänne ihop
lost ä pannkake.

Löven [att lova] ä bra men
Hällen [att hålla ord] ä bättre

Va går då, att kona mjälker,
när ho sparkar ut 'et mä skanka.

Var ä en ä herre över sin
stackere.

Glå går hem [= Glån kommer
igen.]

Talesätt.

Då ä mörkt sām te litte
en satere därbak

Skys mej därbak, där framme
ä för rast.

Då lukter late piger.
[Väges, när det luktar brända ropor]

Lite lost bliv en ganner ä

Då ä inget kalas, ^{äm} inte
nägl går i kras

Ta-rätten ä ålyster,
[avlyst] [till en sam vill ta något]

Ta, då stôr [gränsar till]
stjälte [Till någon som skall ta]

Får-jaen han ä dö, men
Bagge-jaen han lever. [dägest till
en som packar: "Får ja'n" ["Får
jag den]]

Får då får du fälle bare
du har bagge. [te föregående]

Då ä inge tjue hemma,
di ä alle värte ä stjal

Kare ä fruntimmer ä lickste
fälsket, di andre ä då bare
skräpet mä

Han sir ut sam 7 svare år.

Du sir ut sam en enögdes
räv i en benhöz

Du sir ut sam en glärvarg

Ja ska fram, äm då så
regner tälknive.

Äm ja vurde hemma, ä hemma
vurde här
sänga vurde bädded, ä ja
läge där.
[När man längtar hem]

Du kan då rete stena på en.
[Om en som är reful]

Du får sam vattnet ikring
stena [Om en som är flyttbar av sig]

Han får såm ett lårst
skinn [de föregående]

Du ä såm svina-likst
i trynet [Till en prätmakare]

Han svär, så han kan
drunkne.

Du ljuger, fastere än en
häst trover.

Du ljuger, såm du ä stor
te.

Du ä synn! — Näaj, men
te slå ihjäl föräldra ä äte
äpp nådära för räven, då ä
synn.

Han lever såm en häkt-
makere [Om en som för väsen]

Du borde ha ätla dagars
skilhus må mäta över fjöla
[Till en man är arg på]

„Du skulle halskuggas i
arslet må en kvart. [de föreg.]

Du köper vi! — ska vi
köpe för lörra ä ratte lappera
i pant.

Smöret ä forarglitt tre
gångar än året: när då ä för
hårt, ä när då ä för löst, ä när
då inget finns.

Du ä så ful, så tham vill
inte ha dej i sitt skitkhus.

Får å skit; då likste å
kvar.

Du ä inte så gaern påhä,
bare du kommer igenom barken.
[Säges när man vill ironiskt be-
römma någon.]

Fälk fårst å längöra sän
[Säges när barnungar vilja kränga
sig fram före de stora]

Flur en vänner sej, så har
en arslit där bak.

Han arbetes, så han fryses
men äter, så han blir svetter.
[Om en latmark som dock har
god matleest.]

Du flyter som en grästen
å sjunker som en fisk. [Till en
som försöker lära sig simma.]

Då går i sko för mej.
[Säges när något fattas en]

Ja jag sju skägg, men
ingen gubbe [När man sett
något ovanligt]

Tack ska du ha
gått ska du få,
när vi blir två.

Pänge, då ä da ende den
fattige har. Om han inte har
da, så ä han en skitslävel.

Helse [=hälva] hem, men
glöm'et i farsta [=färsten].

Da ä da freda [fredag]
för så mäng, såm inte får
stryk.

[räges om pedagarna]

Mycke vake blir mycke kake.
[=mycken vaka tarvar mycken mat]

Ska ja slå te dej, så
namnet får se prästboka.
[d. v. s. så du dö] [Allvarlig
hotelse]

Dra in nära, da faller dagg!
[hotfull varning]

Fälk först ä langöra sän [när
barnen ska hållas på avstånd]

Hur kommer da te? - Säm di
andre barna kommer te.

Om en har go to ä store-
sko, så kan en gå på
vatten.

Om ska inte blänne ihop
lost a pannkake. [=man
skall inte förblanda saker,
säm inte lära ihop]

Ljus i luds hus men lamper
i träkörker. [Säges när man tände
ett ljus eller ~~okna~~, när det gäller
att utmärka en sak framför en
annan]

Lätt bli!! [lät bli] Lätt bli -
då finns inte för då ä tungt
alltihop.

Den s^åm visker han ljuger,
den s^åm papper han suger.

[papper = diar] Säges när
man vill uttrycka sitt miss-
hag, över att någon står och
viskar med en annan i ens
närvaro]

Ordspråk.

När tjura börjar å träte,
då får bonnen igen kona.

Sämste racka skäller allti
färst [= först]

Flake söker make.

Flå går hem [= Flån får
man tillbaka över sig själv]

Utå dälitt lär gör di däl-
lige sko

Äpplet faller inte långt
ifrån pätrat.

Ramsor.

[Allmänt brukade]

På en bokpärm:

Den som denna boken stjäl
skall ej någon dag må väl,
ljugonio dar på vattenåbr
å på den brettande skall
han dö.

Gustaf Vasa
sket på trasa
å kaste'na långt uti gata

Ha ni sitt på maken,
att kånnga danse naken
uti sillelaken

Skrutt, skräll å skröder
tre lustiga bröder

Den som visker han luger
den som päpper [diar]
han suger.

Ja ska spunge en liten stemp
om den där lille katten.
Han skulle springa efter
sin svans,
men han fick inte fatt'en.
Å katten sprang
å svansen slang.
Å denna visa va inte lång,
ja tror ja spunger'na
än en gång

Ja ska döpe dej i vatten,
så får du hete svarte
Kotten

Ja ska döpe dej i mjölk
så får du hete fälk.
[mjölk = mjölk]

April, april, du dumme sill,
ja kunne narre dej varst
ja vill
[säges när man narrat april]

Maj, maj, måne, [månad],
ja kunne narre dej änna
ät skåne
[säges när man narrat 1:e maj]

Maj, maj, du dumme haj.
[se föregående]

Skvallerbytta, bing, bång,
går i alle gåle [gårdar]
slicher alle katteskåle
[till en som skvallrat]

Glosianna

Dovids mamma
kokte gröt i kaffeanna

Som blomman doftar
ubi kvällen,
så doftar skiten efter
smällen

Va ska då bli?
Om pinnevis
te slå i arset på en
frägevis.
[här en frägevis]

Ja mener [menar]
Mener, då gör smålanns-kuta.

Dä ska ja gøre själver! —
Nej du, för själver kan sket
ihjäl sej på en dyngstäck, å
du fick ärve hans byker.

Ja skulle. — Men skullen
[höskullen] va för höger.

Ja vill! — Men di velje
[vilja] ho sitter i tuppen på
björka. [där ris hämtas]

Äm ja vurde hemma,
å hemma vurde här
sänga vure bädded
å ja låge där.

[Fäges när man är borta och är
trött]

Bing, bång.

Bing, bång,

prästen fick ett baggelämn
å klockarn fick en
penning

[mynnas när man svänger
ett barn]

Den här han lukter,
den där han tukter,
å äm den där vill
då slår den där till.

[när man hotas med
kryllnävorna]

Ja ska sjunge e lita vise,
att grannas so ho ha grise,
å denna viva va inte lång,
ja tror ja sjunger'ma än
en gång

Rackare, packare, kejsare, kung,
bände båtsman hatt å kunn
Dyngvagn åkvagn backvagn
skås.

[Att räkna ut vad ens älskade är o bor]

När du blir gifter en gång,
då kommer barnskrik å räng
invid din vaggå att höras
alltjämt.

[Kynnas]

Lekar.

Ann. nr 330

Mala salt

Sillgöi så, att två stycken ka
varandra i händerna och ställa
fötterna med tåna mot varandra.
Så svänga de omkring så länge
de kunna.

Dra fläsk

En av sällskapet lägger sin ena
hand på bordet med fläsidan ned-
åt. De andra lägga sina händer ovan-
på undan för undan. Så börjar
den som har sin hand underst att
dra undan den och lägger den över
de andra. Så drar nästa undan
och s. v. tills händerna bortdragas
så hastigt, att det hela upplöses.

Gämma nyckeln

En i laget går ut, och de övriga gömma en nyckel någonstans i rummet. Då släppes den andre in och skall nu ta reda på nyckeln. När han nu närmar sig nyckeln men inte ser den ropas det: Nu bränns han! men går han mot den, så skrikes: Nu bränns han inte. När nyckeln hittats får nästa gå ut, och sen komma in och råka. Man bestämmer i förväg, om något av nyckeln skall ropas eller ej.

Drag pinnar

Man ritat upp en kvadrat

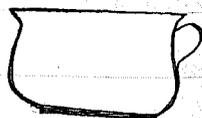
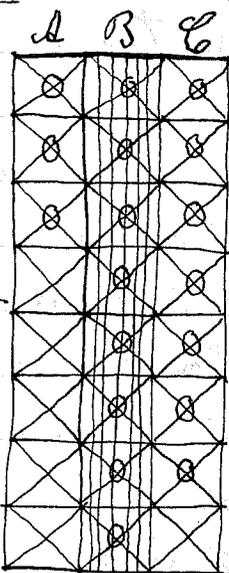
och delar den i 16 mindre rutor. Så utlägger de båda spelarna sina kaffebrännor eller pinnar.

+			o
	+	o	
	o	+	
o			+

Var spelare har råkat kännemärke på sina pinnar. Så börja de dra. Ingen får dra över kors ej heller i samma ruta som den andre och ej över mer än ett streck i laget d. v. s. till nästa ruta. Var och en stävar efter att få sina pinnar i en rad korsantell eller vertikal i kvadratens rutor. När någon lyckats därmed ropar han: Tripp, happ, trull, nu har ja mi ra full. och spelet är slut.

Piss-munken

Man ritas upp -
en rad rutor för varje
deltagare samt en -
munk [stor tunn panska-
ka] samt en potta. En
gämmar någon pinne e. dy
i någon av sina händer
och bäller fram dem kretna
för en kamrat. Denne skall
nu gissa, i vilken hand
pinnen är. Gissas han rätt,
får han ett streck i sin
första ruta men gissar
han fel får den som -
gämdde ett streck i sin
ruta. Så fort någon har
gissat rätt gämmar han

får nästa kamrat och så undan
för undan. När en spelare fått
ett streck i var ruta, får han streck
på andra hållet i sina rutor, och
när även den omgången är slut,
får han ringar och stulligen fem
raka streck genom alla rutorna.
Den som först hinna det har
vunnit munken. Den som är
lämst efter får det andra före-
målet med dess innehåll. Av
vår bild framgår att B vunnit
munken, och A har fått pottan.

Ullpva trimme

är en lek, som man går ute
och det är mest småpojkar, som
utför den. En läggs sig på

marken och är timmerkubben, som skall klyvas. En annan ställer sig mellan "timmerkubbens" ben och lutar sig så huvudet vilas på den andres mage. En tredje tjänstgör som klubba. "Klubban" fattas av fyra kamrater, två i armarna och två i fätherna. Med "klubban" skiter dånga de så till den, som står lutad med aktern i vädret, ty han är kilen. Det hela upplöses under skratt och glädje. "Klubban" och "kilen" ha visserligen fått sig en liten törn men det gör ju inget.

Bryta tyrostulebor

tillgår så, att två lägga sig

rida vid rida men med huvudet åt var sitt håll. Så rättes var och en upp ett ben, och så brytes det tyrostulebor värre. Även de båda rista lekorna äro mest för småpojkar.

Skjuttra tiggare

"Sjusse tiggare" tillgår så, att en lägger sig och sträcker armarna ut över huvudet med händernas innersida uppåt. En kamrat ställer sig på händerna. Den som ligger sätter upp benen. Den som står fattar om skorna, och den som ligger gör honom en så kraftig skjuts, som han kan. Även för småpojkar.

Dra på turken

Man slår ned en stake = turken i jorden. Deltagarna bildar ring och söka dra varandra på turken, och var och en spjånar emot men får ej bryta ringen. Den som vid-
rör "turken" får gå ut leken.

Herrn bor i gropa.

En [som kommer sist i "boet" eller blivit uthagen genom räkning] får gå och gämma sig i närheten. De andra gå ut och sjunga: "Jabor i gropa, herrn bor i stan" {eller tvärtom} "Inte förlitt, bare solitt. Inte förlitt, bare solitt" Men när den gämde skyndar fram får ett

slå, ropas det: "Förlitt, förlitt!" Den som den gämde hinner slå, innan de hennit in i boet, får nästa gång gämma sig också tillsammans med den förste, och så fortgår det tills alla äro slagna.

Stukät

Man ritat streck i båda ändarna av planen och bakom dessa är "bo" alltså fredat område. Den som kom sist upp får "ropa", och han ställer sig mitt på planen och skriker: "Stukät" Alla springa och försöka uppnå det andra strecket. Den, som roparen hinner slå innan dess, får hjälpa till

att ropa märka gång och rå undan
för undan.

Trä slår den tredje

Deltagarna ställa sig i rund-
ning två och två bakom var-
andra. På ett ställe står det tre.
Den som springer "å ska ta" märke-
gåra detta, då den bakreste, andan,
där de är tre, lämnat sin plats
och sprungit till nästa par. Om han
hinna fram, ställer han sig fram-
för de båda andra, och den bakreste
märke springa, ty ingenlans får det
vara tre. Bli någon slagen —,
innan han kommit fram till
något par, får han springa och
slå i stället.

Flonungorike

Deltagarna ställa sig jäm-
starka på var sin sida om ett
streck [fåra i marken] [i Hällestad
kalar man aldrig om klädstreck
utan ett rådant nämnes "kläsmölle"]
På båda sidor fattar man var-
andras händer och försöker dra
varandra över strecket. Det parti,
som dragit över alla eller de flesta
av det andra, ha vunnit.

Slå tuss.

På båda sidor söker man
med "dämmbräl" mota tussan
och slå till den, så den får
frammat mot eller förbi det

andra laget. Där tvisan stannar —
 och lägger sig, får det första laget
 (det som slog till tvisan) gå fram,
 och det andra partiet får dra sig
 tillbaka. Men om inte första la-
 get kan mota, så får det gå
 bakåt, dit där tvisan lade
 sig. På så vis kan ett lag "jägla"
 ett annat lång väg eller självt
 bli undanmotat.

Rövare och poliser

Poliserna vända sina mässor
 med skärmarna bakåt och söka
 reda på sövarna, som gömt sig

"Leke datten" = La fatt

Étt skepp kommer lastat

Delkagarna rätta sig i ring
 och välja en bokstav. Då kastar
 en sin näsduk till en kamrat
 och säger: "Étt skepp kommer
 lastat" — "Va mä?" [med vad?] —
 säger den, som fått näsduken.
 Den som kastade måste nu
 nämna en vara, vars namn
 börjar med den bokstav, man
 hade valt. Annars får han ge pent.

Sukta sej till nyckeln.

I denna lek måste två vara
 invigda. Den ene av den får
 gämma nyckeln eller befinna
 sig bland vällskapet, där var

och en ser, var nyckeln gämmas.
Den som skall lukta reda på
den släppes in. Inget av nyckeln
synes, men man upplever säkaren,
att den finnes exempelvis hos
någon av sällskapet. Han skall
nu lukta hos vem nyckeln är. När
han under denna gång från den
ene till den andre ^(nämmer till den som har nyckeln) ~~hörtar den~~
^{inviden} ~~andreflät~~ som är en händelse eller
gör något annat tecken, när sö-
karen luktar på den som har
nyckeln. Nu vet han vem som
har den men luktar över hela
sällskapet, som om ingenting
hände. När han så kommit
förbi alla, kan han, till de
ainviders förvåning, säga, vem
som har nyckeln.

Hälften ute och hälften
inne.

"Hälften ute å hälften inne"
lekes så, att sällskapet delar upp
sig i två grupper. Den ena ut-
görande d. ex. flickorna stanna
inne och ta var sitt namn bland
pojkarne, som äro ute. Då
släppes en i taget in och bollar
(piar) för en flicka. Om det hon
som har hans namn, får han
bli sittande inne, annars får
han gå ut igen, varpå en ny
släppes in o. s. v.

Tabla med underskrift

Om går först och virkar för

var och en vad tavlan föreställer, och en annan vad det står under bilden. Sedan får var och en av deltagarna fram säga högt, vad hans tavla föreställde, och vad det stod under. Om de som gå och virka varit klyftliga av sig, framkommer många lustiga sammansättningar.

Sjukdom och botemedel

Om ger sjukdom och en botemedel. Lik föregående.

Bulle bok.

Om klappar den ene på ryggen

och säger: Buller bok, slå på sock? Hur många ~~hår~~^{horn} står upp? Så sträcker han upp några fingrar, och den andre gissar se 5. Då fastsätter den förste "E du va, 3 då va. Buller bok a.s.w till den andre gissar rätt.

Stke skulbytte.

Det gör man om vintern med stredsko på isen. Först "åker" man en ring i isen och mitt inne i den ett "bo" samt gångar från boet ut till ringen. En börjar och leker tafatt med de andra och får slå, när de är o på ringen eller i gångarna men inte i boet på "skulbytte".

Slå boll.

Trä streck ritas i var ända av planen. En står med boll och bollträ på andra sidan det övre strecket. De andra stå nära det nedre strecket. Den som har bollen, slår tre lepor [samde andra färiska ta], och sedan han skickat iväg den sista, måste han skynsamt slänga bollträet och springa nedför planen och söka komma bortom det nedre strecket. Men om någon av de andra hinner bränna honom med bollen, innan han kommit dit, får han stanna bland dem som "ta", och den som brände får gå

upp och slå sina tre gånger.

Sure å hele.

Deltagarna uppdelas sig i "sure" och "hele". De senare stå uppför övre strecket och slå i tur och ordning lepor åt de "sure", som stå nära nedre strecket. Så snart en av de "hele" slagit tre, skall han springa. Bli han då bränd får de "sure" bli "hele", såvida ej någon av de "hele" hinner bränna någon av de "sure" igen, innan dessa kommit övanför strecket. Har ingen av de hela blivit bränd, bli de "sure" likaväl "hele", om de tillrämmans slagit bollen

tre gånger. Vid detta ombyte får
ingen "bränning" äga rum. Tages
bollen först sedan den stutsat
i marken en gång, räknas det som
"halva".

Dessa lekar brukas i
Hällertad och omkringliggande
trakter. De flesta utförde
vi i Ås folkskola, då jag
tillhörde densamma, och vid
jultiden på "kafferepen" roar
sig ungdomen ännu med en
del innelekar.

Hällestad.

(Från vår korrespondent.)

Hembygdsförening bildad i Hällestad. Vid möte i kommunalrummet i söndags beslöts bilda en Hällestads hembygdsförening. Mötet hade sammankallats genom upprop, undertecknat av för saken intresserade personer, och ehuru detsamma ej var så talrikt besökt, ansågs dock att tillräckligt intresse förefanns i socknen för en dylik förenings bildande. Inledande föredrag hölls av fil. stud. Gustaf Olsson. Tal. gav en kort översikt över socknens gamla minnen samt angav riktlinjer för en blivande hembygdsförenings verksamhet, vari skulle ingå ej blott samlande o. bevarande av resterna av fädrens materiella kultur utan även insamling genom uppteckning av sådant som finns kvar av deras andliga kultur i form av sägner, seder, folkdikning m. m. Vidare borde föreningen genom föredrag och uttryck bidraga till stärkande av kärleken till och kärlekens om hembygden.

Stadgar antogs och till styrelse utsågos följande personer: fil. stud. Gustaf Olsson (sammankallande), grevinnan Elisabet Mörner, kyrkoherde Erik Meurling, folkskollärare, Gottfrid Nilsson, Ljusfallshammar, kassör Joh. Johansson, Hällestad, kantor P. Littorin, Hällestad, köpman Gunnar Danielson, Hällestad, målaremästaren Gust. Siljedahl, Tallberga, lantbr. Martin Johansson, Bårstorp, och hr Folke Jansson, Hällestad. Styrelsen skulle vid kommande sammanträde utse inom sig funktionärer.

Hällestads hembygdsförening i verksamhet.

En mängd gamla kulturföremål redan skänkta.

Som förut nämnts i denna tidning bildades den 22 juli Hällestads hembygdsförening. Stadgar antogs, och en styrelse på 10 personer tillsattes. Vid konstituerande sammanträde fördelades uppdragen inom styrelsen som följer: ordf. fil. stud. Gustaf Olsson, v. ordf. folkskollärare Gottfrid Nilsson, skattmästare målaremästare Gustaf Siljedahl, sekr. hr Folke Jansson, v. sekr. köpman Gunnar Danielsson; övriga styrelseledamöter äro: kyrkoherde E. Meurling, grevinnan Elisabet Mörner, kassör Joh. Johansson, lantbrukaren Martin Johansson, kantor P. Littorin. Dessutom ha utnämnts en del ombud för föreningen i olika trakter av socknen.

Redan från början har hembygdsföreningen omfattats med livligt intresse, och ett flertal föremål ha överlämnats såsom gåvor. Det i pressen förut omtalade svärdet, som hittats i Hällestadsån under åsänkingsarbetet, har sålunda skänkts till föreningens samlingar av upphittarna: hrr Bernhard Andersson, Österby, John Fahlström, Stråkvad, Olof Jansson, Lugnet, Sonstorp, Gotthard Rosén, Mörkret, Sonstorp, och David Danielsson, Skånstorp.

Vapnet fanns vid arbete med "pater-nosterverket" mitt för Sonstorps her-

regård, där fordom en bro gått över ån. Av denna gamla bro har en mängd stockar och pålar upptagits. Svärdet är tveäggat och 115 cm. långt. Fästet är förhållandevis långt och har varit beklätt med läder, av vilket rester ännu finnas kvar. Klingan är blåhårdad och har på ena sidan en liten rund stämpel med radiera streck inuti. Även på klingans andra sida synes, fast otydligt, en liknande stämpel. Svärdet förskriver sig troligen från 1400-talet, och kan hava tillhört någon av riddarna Rosenstråle, vilken släkt ägde Sonstorp från 1300-talet till 1655. Tyvärr har vapnet skadats åtskilligt av tidens tand men kommer likväl att utgöra en raritet för ett blivande hembygdsmuseum i Hällestad.

På samma ställe som svärdet hittades ett föremål av trä, som förut antogs vara en stridsklubba. Vid granskning visade det sig emellertid blott vara en s. k. puls, som använts vid fiske, men även pulsen skänktes till samlingarna.

Till föreningen har vidare mältnats 9 stenföremål från forntiden, alla funna i Hällestad: köpman H. Eriksson, Sonstorp, har skänkt en liten yxa med skafthål samt en större stridshammare, som dock ej kunnat användas för sitt ändamål enär den saknar skafthål. Köpman Gunnar Danielsson har skänkt en större yxa med oval genomskärning skadad, samt en liten dylik och lantbrukaren Martin Johansson, Bårstorp, har likalades skänkt två stenyxor. Tre stycken yxor hava inköpts, varav två hava hittats i ån under sänkingsarbetet. Den ena är liten och med skafthål, men den andra är en

praktig trindyxa av tidig typ med alldeles cirkelrund genomskärning och väl slipad i eggen.

Tvenne delar av s. k. ekstockar hava hittats i Holmsjön och skänkts av lantbrukaren Karl Pettersson, Holmsjöhult. En annan sådan del har dragits upp ur Fabbegölen och skänkts av lantbrukaren August Larsson, Pers-torp.

Andra föremål, som överlämnats, äro: av målaremästare Gustaf Siljedahl en handkvarn, av f. folkskolläraren Anders Olsson, Vagelö, ett vackert vargspjut, ett mark- och ett lodbetsman, av lantbrukaren Martin Johansson, Bårstorp, ett vargnät, av fru Augusta Johansson, Stigstorp, en höttjuga, en smörask av trä samt ett lodbetsman, av lantbrukaren August Jansson, Stigstorp, tre skäktnivar, av fil. stud. Gustaf Olsson, Rämninge, kaveln, väffeljärn samt en samling gamla mynt, av hr Folke Jansson, Hällestad, 2 betsmän, 2 st. trätalrikar och en ljusform samt ett skrin.

Hembygdsföreningen förtjänar att på allt sätt stödjas, vilket kan ske genom att skänka föremål samt under form av ekonomiskt bidrag. Särskilt vore det önskvärt att alla i Hällestad funna fornsaker, som förvaras i gårdarna, inlämnades; men även alla andra föremål, som belysa våra förfäders liv mottagas. Dessutom motses alla slags bygdefotografier samt uppteckningar av sägner, seder och bruk.

Lämplig lokal saknas ännu, men föreningen hoppas finna en sådan, så att ett hembygdsmuseum omsider kan upprättas i Hällestad.

HÄLLESTAD.

Hällestads hembygdsförenings möte i Ljusfallshammar. I fredags kväll hade den nybildade Hembygdsföreningen i Hällestad anordnat möte i Ljusfalls ordenshus, som var väl besatt med intresserade åhörare. De närvarande hälsades välkomna av föreningens vice ordförande, hr Gottfrid Nilsson, som yttrade, att Hembygdsföreningen anordnat detta möte för att göra dess syften kända även i denna del av socknen. Han hoppades att även i Ljusfallshammar dess syften skulle omfattas med intresse. Därefter hölls föredrag av fil. stud. Gustaf Olsson från Rämninge om forna tiders Hällestad. Med utgångspunkt från en kortare redogörelse för den moderna arkeologiens resultat, framlade tal. sina teorier om bebyggelsen i socknen under stenåldern. Man skulle kunna förmoda, yttrade tal. bland annat, att dessa skogs- och bergstrakter blott hade en fåtalig befolkning under dessa avlägsna tider. De stenåldersfynd, som finnas i museer, hos Hembygdsföreningen samt i enskild ägo, visa dock något annat. Av fynden att döma hade socknen med all säkerhet en förhållandevis rätt talrik befolkning redan långt före stenålderns slut. Särskilt äro fynden av de s. k. trindyxorna intressanta, ty de visa, att befolkningen trängt ned från Närke genom dalgångarna och vid sjöstränderna i norr. Endast mindre folkstötter synes ha kommit in i socknen på andra vägar. Något bestämt angående bebyggelsen kan dock ej uttalas, förrän alla fynd av stensaker

inom socknen noterats. Önskvärt vore, att alla sådana föremål överlämnades till Hembygdsföreningens samlingar för att i all framtid stanna inom socknen. I fortsättningen berörde tal. minnena från forntidens övriga perioder samt refererade huvuddragen av kyrkans och bergsrörelsens historia. Angående den senare meddelade tal. att han denna sommar lyckats konstatera lämningar efter gamla hyttor på flera ställen inom socknen, som ej omnämnas i den tillgängliga litteraturen. Hyttanläggningar kan nu påvisas på ej mindre än 30 ställen i Hällestad.

Slutligen vidrörde tal. de minnen från det forna Hällestad, som finnas i de muntliga traditioner, som äro i svang bland folket i form av sägner, seder och bruk, samt uppmanade till uppteckning av dessa traditioner, som hota att inom kort försvinna.

Efter en kafferast vidtog en aftonunderhållning av mera muntrande slag. Några sägner berättades av hr Gottfrid Nilsson, själv intresserad för folkminnens insamling; Gustaf Olsson föredrog en visa på Hällestadmål samt några sägner. Under aftonens lopp bidrog dessutom Ljusfallshammars musikkår med flera nummer, och den angenämaste stämning rådde.

Hembygdsföreningen planerar en hembygdsfest till den 19 d:s och ämnar då förevisa inkomna föremål. Allmänheten uppmanas på det livligaste att snarast inlämna saker, som kunna lämpa sig, så att utställningen må kunna göras så instruktiv som möjligt. Föremål mottagas av sekr., hr Folke Jansson, Hällestad. (Kan även träffas å tel. 46).

Hällestads hembygds-
museum.En betydande samling föremål
redan skänkt.

Sedan föregående omnämnande har till hembygdsföreningen överlämnats följande gåvor:

Av skräddaremästaren David Bergquist, Hällestad: skampall, två snidade prydnader av trä, 10 st. fönster med blyinfattade rutor, allt från Hällestads gamla kyrka, sålt å auktion efter denas brand 1893;

av fru Maria Danielson, Hällestad: en pust;

av kassör Joh. Johansson, Hällestad: 2 st. borrhvängar med borrh, 2 st slagor, en s. k. glamössa, 2 gamla låsar till ekor, en stötkärna, en smörbytta, en vargpik, en skäktniv, ett kavelträ, en näverlur, ett voffeljärn;

av köpman Per Östling, Hällestad: ett kaveldon;

av skomakaremästaren A. P. Källström, Hällestad: ett voffeljärn, en ut-sirad järnyxa;

av fjärdingsman Efr. Karlsson, Skårestå: en stenyxa, funnen i Falla;

av lantbrukaren Karl Pettersson, Holmsjöholt: en träsil, ett kruthorn, en bakladdare, en gaffel;

av nämndemannen Gust. Petersson, Torp: ett hovjärn, en sanddosa av näver, en skäktniv, en tobakskarvarekniv, en träform för hemgjort tegel, en skära;

av lantbrukaren J. Andersson, Bårstorp: ett skrin från 1752, en ljussax, ett

lobbetsman, en gaffel, 22 gamla mynt, en större tobakspung, en rökpipa av järn, K. B:s femårsberättelse från 1828;

av lantbrukaren Martin Johansson, Bårstorp: en solvisare, en samling mynt, samt gamla handlingar;

av handelsföreståndaren Gust. Brodén, Borggård: en värja, hittad under sänkingsarbetet;

av folkskolläraren J. A. Ohlsson, Borggårds skola: två stenyxor, funna vid skolan;

av fabr. Joh. Widman: en trägrep; av f. handlanden T. Lundgren, Prästköp: en s. k. matstol;

av inspektör Robert Frej, Sonstorp: ett par glasögon med handsmidda båggar, eldstål med flintpung och ett läderettui med tre gamla rakknivar;

av lantbrukaren Axel Pettersson, Fräntorp: ett gammalt hänglås, ett dragjärn med skaft och en stor köttgaffel av järn, en ljussax och ett betsman;

av herr Erland Pettersson, Fräntorp: tre stigbyglar och en stor ljushållare av järn;

av förre lantbrukaren A. P. Andersson, Fräntorp: ett posthorn av mässing, använt i Hällestad vid landsvägsposten förr i tiden.

Föreningen har nu fått en tillfällig lokal för sina samlingar. Fru Ida Andersson, Västerby, har nämligen mot en ringa ersättning upplåtit en gammal stuga vid Västerby Kulla, dit samlingarna om ett par månader kunna överflyttas. Glädjande nog synes alltså föreningens verksamhet mötas av allmän förståelse. Det är att hoppas att Hällestadsborna även i fortsättningen komma att giva den sitt stöd genom att skänka föremål samt genom ekonomiskt bidrag.

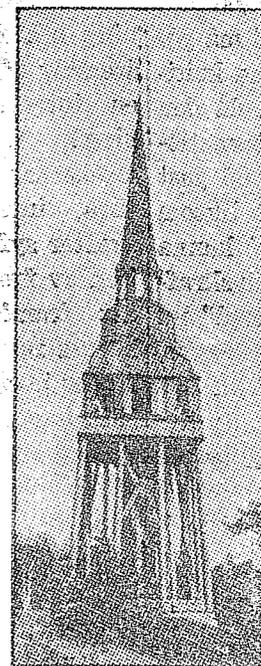
Hembygdsfest i Hällestad. I söndags avhöll Hällestad hembygdsförening en talrikt besökt hembygdsfest i kommunalsalen vid kyrkan. Efter det att kyrkokören utfört sång hälsades festdeltagarna välkomna av ordföranden, fil. stud. G. Olsson, som framhöll att föreningen nu för första gången framträdde offentligt i socknens centrum och hoppades att festen skulle bidra till närmare kännedom om föreningen. Kyrkoherde Meurling höll härefter föredrag om märkliga Hällestadssläkter och redogjorde för dessa släktens öden, som residerat å Sonstorp, Grytgöl och Borggård, släkterna Rosenskjöld, Almstierna, Burén och Burenstam samt omnämde vidare den framstående prästfamiljen Kernell. Slutligen nämndes namnet Per Jakob Emanuelsson, som nu under det senaste århundradet gjort Hällestadsnamnet känt.

Efter föredraget besågs en utställning av till föreningen skänkta föremål och togs i livligt och intresserat beskådande. En hel del föremål äro redan skänkta och härom torde redogörelse senare komma att lämnas. Slutligen intogs gemensamt kaffe.

Minnen i Hällestadstrakten från tider som svunnit.

För Östergötlands Folkblad av fil. stud. Gustaf Olsson.

Talrika fynd från den nattomhöljda stenåldern och senare kulturepoker. Sägner och hedniska kultplatser. Några uppgifter bl. a. om den i socknen bedrivna urgamla bergsrörelsen. Vårda hembygdens rika minnen!

Hällestadstapelns å Skansen i Stockholm.

1. Från forntiden.

Redan under stenålderns nattomhöljda tider började människor taga Hällestads mark i besittning. Man skulle kanske förmoda, att dessa undångömda skogs- och bergstrakter lägo öde under de sekler, man ej kände metallers bruk, men de fynd som gjorts inom våra gränser, lära oss något annat. Människorna själva äro sand i sanden, men deras verktyg, tillsagna ur den hårda stenen, som trotsar tidens tand, vittna ännu om dem. Den äldsta typen torde utgöras av de s. k. trindyxorna, som ha en mer eller mindre cirkelrund genomskärning, ett stycke nedanför basen. Denna yxtyp träffas rätt ofta i Närke, men föga ute på Östgötaslätten, varav vi kunna lära att de första bebyggarna åtminstone delvis trängt in i Hällestad från norr. Men vi ha också föremål av mera sydsvensk karaktär, såsom några yxor och dolkar av utpräglad skånsk typ, gjorda av flinta, en stenart, som rikligt förekommer i Skåne och utmärkt väl lämpar sig för ändamålet. Av dessa skånska föremål, som hittats här, kunna vi se, att samfärdsel med andra trakter ägde rum även på den tiden. Men här i Hällestad, där flintan ej förekommer i naturen, fick man mest nöja sig med vanlig sten, men även av den ha vackra saker åstadkommits. Allt som allt äro stenålderns fynd kända från Svarvartorp, Torp, Ljusfall, Fall, Bårstorp, Österby, Västerby, Borgård, Skånstorp, Sonstorp, Holmen, Rämninge och Falla samt några andra platser. Befolkningen synes ha utbredd sig utmed sjöar och flodstränder, vilket är naturligt, då de ju levde av jakt och fiske. Något bestämt angående bebyggelsens gång kan dock ej yttras, förr än alla fynd och uppsif-

ter därom kommit till min kännedom. I Nationalmuseum förvaras så det förtemål från vår socken, varjämte några finnas i andra museer*). Hällestads hembygdsförening har även den en liten samling stenalärsfynd, överlämnad som gåva av upphittarna. Men ännu finnas många ute i gårdarna. Önskvärt vore, att samtliga komme i hembygdsföreningens ägo, då de i all framtid finnge stanna inom socknen.

Några gravar från stenåldern äro ännu ej påvisade i Hällestad. Detta bör dock ej förvåna oss, om vi betänka, att inom hela Östergötland blott den yngsta formen av de stora megalitgravarna är representerad, nämligen hällkestorna, och dessa blott till ett tiotal. Man har i våra bygder begravt de döda rätt och slätt utan att resa några varaktiga stenkamrar kring deras stoft. Alla spår av människorna själva ha försvunnit, men stenredskapen trotsa tidens tand och vittna ännu om de äldsta hälllestadsborna.

Från bronsåldern har egentligen icke några fynd kunnat påvisas, såvida man icke vill påstå, som antägligt synes, att de vackra flintdolkarna äro gjorda efter förebilder i brons. Då man emellertid icke kan förutsätta något så orimligt, som att bygden totalt avfolkades, är jag färdig att antaga att bronskulturen egentligen icke nådde Hällestad, utan att man här hjälpte sig fram med stenverktygen (samt givetvis också med redskap av ben, horn och trä) tills järnet blev känt. Nu får man ju också ta i betraktande, att bronssakerna såsom dyrbarare bättre aktades, så

*) I Nationalmuseum förvaras även en av nunda stöckar gjord fyrkantig "koja" som hittades djupt nere i en mosse vid Hanesjön och skulle vara från stenåldern.

att de ej så ofta kommo i jorden för att bevaras till vår tid. Men i alla fall kan ju ingenting bevisas om forntiden, där inga fynd finnas. Desto värdefullare är det att kunna notera ett sedan flera år tillbaka gjort fynd, som helt nyligen blev bekant, vilket fynd är ägnat som bevis för, att bronsålderns kultur ändå är representerad i vårt undångömda Hällestad. Det märkliga fyndet består av ena halvan av en gjutform av sandsten för spjutspets. Spetsarna, som kunna ha gjutits i denna form, voro 11,5 cm. långa och rätt prydliga med tunna blad åt två sidor och en liten "nobb" på var sida om skaftstängeln. Fyndet synes visa, att man verkligen har gjutit brons saker här, inte bara infört från andra trakter. Gjutformen är funnen på ett gårde i Österby Mellangård, rätt nära så och av upphittaren, lantbrukaren Ernst Johansson, såsom gåva överlämnad till Hällestads hembygdsförening, som alltså med sina samlingar kan införliva det äldsta kända minnesmärket på metallers bearbetning i vår socken, som under senare århundraden skulle bli så känd för sin bergsrörelse. Formen torde kunna dateras till tusen år före Kristus. Vi vilja hoppas att här bronsåldersföremål vänta på sin upptäckt.

Att Hällestad fortfarande var bebyggt även under järnåldern, visa de fasta fornlämningar, som finnas från denna tid. Nära Gylltorp finnes en trekantig stensättning. Vid Stråkvads bro och nära än märkes en större gravhög, och vid Österby Norrgård ännu en. Dessutom har först i sommar uppmärksamats, att på Grytgöls ägor nära trädtrageriet, finnes en större och några mindre kullar, ävenså på annat ställe på samma ägor. Gravhögar torde även vara att förmoda på flera andra platser,

men något säkert därom kan ännu ej sägas, i synnerhet som ingen kulle ännu varit föremål för någon vetenskaplig undersökning.

I detta sammanhang torde kunna anmärkas, att sängen förmåter att det varit hednisk offerplats på det ställe, där kyrkan nu står. Detta kan ju vara möjligt, emedan kyrkorna ofta lades på gamla offerplatser, där folket var vant att sammankomma. Säkrare bevis för en kultplats ha vi emellertid i namnet Kattevi, som utgjort benämningen på en gård, som, enligt Broockman, skänktes till klockare "bolet" år 1425 av Erik Holmstenson Rosenstråle till Sonstorp. Ord på —vi beteckna en forntida offerplats. Var detta Kattevi var beläget, kan nu ej sägas. Om det nutida Kattorp nära kyrkan skulle bevara minnet därav är ovisst.

I sin utredning om minnen av forntida gudsdyrkan i Östergötland antar Wessén att Solberga, by vid Tjällmo-gränsen, är kulturnamn. På denna bys ägor finnes ett högt berg vid vars ena sida resterna av en stenmur synes. På alla andra sidor är berget obestigligt. Det synes vara fråga om en befästning från vikingatiden. Kanske är detta just "Solberget", där man kan ha offrat åt solguden.

2. Kyrkan.

Efter långa sekler av forntidsskymning börjar historiens ljus skina även över våra bygder. Kristendomen har kommit även hit och 1322 nämnes den förste prästen, Johannes Thorstani. Kyrka torde ha funnits här redan tidigare men dess första uppkomst är obekant. Den äldsta kyrkobyggnaden skall en gång "i urminnes tid" ha blivit uppbränd av åskeld och stod sedan så länge öde, att stora björkar uppväxte på platsen. År 1436 bekostades kor-

byggnad av riksrådet Holmsten Joanson Rosenstråle till Sonstorp, härads-hövding i Bråbo härad, vartill socknen liksom hela norra Östergötland hörde på den tiden.

Under Erik XIV:s tid 1567 skall kyrkan ha blivit plundrad av danskarna, då Daniel Rantzau företog sitt djärva krigståg upp till Östergötland. De svenska trupperna blevo då slagna vid Kungs Norrby, varefter enskilda strövkårer plundrade i bergslagen. Templet utvidgades sedermera, tills det åter träffades av en eldsolycka. Det var den 4 mars 1726 då även prästgården, som stod på samma sida om älven som kyrkan, blev lågornas rov. Om branden står ännu att läsa på storklockan.

På fjärde Martii natt sex tjugo sluttom-hundra

Med eld vår kyrka samt vår stad mänd bortdundra

An mera klockorne och ringmur de förficks,

På följand år jag göts av malmen som genficks.

Skadorna reparerades, och en ny stapel byggdes 1732, som det säges av en torpare från Sonstorp Godset. Under årens lopp var man flera gånger betänkt på att bygga om den, men det blev ingenting av, förrän kyrkan fått brinna en gång till. Det var den 29 jan. 1893, då emellertid den älderdomliga stapein räddades och skänktes till Skansen, där den nu står som ett värdigt minne från vår socken.

Den nuvarande kyrkan, som är i gotisk stil, restes på den gamlas ruiner och stod färdig 1895.

3. Den forna bergsrörelsen.

Vad som förnämligast satte sin prä-

gel på livet inom Hällestad, var emellertid den forna bergsrörelsen. Den har drivits sedan 1200-talet med all säkerhet. En urkund från 1377 talar om, att Jon Holmstensson Rosenstråle till Sonstorp och hans fru Ramborg Jonsdotter bortbytte ett par hyttor och gruvdelar till den mäktige och orättrådige drotsen Bo Jonsson Grip. Socken kallas då Haerlestadhabergh. 1381 handlades åter med ett Järnberg-kallat Hellestadha berg. Under konung Erik XIII:s tid hade bergsrörelsen redan tagit sådan fart, att bergsmännen här försökte bilda eget bergslag. Den gången lyckades det emellertid ej, ty 1428 utkom en förordning, som stadgade, att bergsmännen här skulle leva efter landslagen. Man vet ej, när socknen sedan fick sina bergslagsprivilegier, men de stadfästes av Gustaf Vasa 1525 och sedermera både av Johan III och Gustaf II Adolf. Vid alla tre tillfällen återopas de privilegier, som bergslaget av ålder åtnjutit. Till Hällestads bergslag hörde även en del hemman från kringliggande socknar. Ett särskilt bergslagssigill fanns, vari avbildades "en hammare och en eldgaffel", lagda kors över varandra. På 16- och 1700-talet stod rörelsen i sitt flor för att så småningom dala nedåt och upphöra i början av 1800-talet. En enstaka hytta, Kattrums, togs upp igen år 1838, men sedan var det slut. Redan förut genom k. brev av den 30 juni 1820 hade Hällestads bergslag upphört att finnas till och lagts under landslagen från och med 1822.

Malm bröts ur en stor mängd gruvor inom socknen. Ensamt på Malmtorps ägor funnos ett 40-tal vid eller nära den s. k. Gruvbacken. Men även på Grytgöls, Ljusfalls, Sonstorps, Djuckerö och Åsebro ägor m. fl. ställen finnas gruvor, och i hela socknen äro de myc-

ket över hundra. 1760 voro endast 4 i gång och på 1830-talet voro alla nedlagda.

De äldsta hyttorna eller masugnarna voro Bothaboda hytta (Bottebo) och Baggahyttan, som nämnes 1377 (se ovan). Under senare århundraden anlades små hyttor vid nästan varje luff-fall i socknen. Sälunda har hyttor funnits vid Brystorp, Bårstorp, Borggård, Holma (nära Sonstorps gamla tegelbruk), Svartebo, Nygård, Sätra, Sonstorp, Hökebäcken, Åsebro, Jägestorp och Dimperö, alla nedlagda intill 1750-talet. I senare tid blåstes vid Grytgöl, Djurshyttan, Kattrum, Djuckerö, Österby och Rämninge. De två sistnämnda nedlades ej förr än på 1820-talet, och Kattrums hytta återupptogs en gång senare. Dessutom ha lämningar efter hyttor upptäckts i sommar vid Simons-torp, Sonstorp, Pershyttan, Dalkarls-hyttan m. fl. ställen. Vidare hörde Sliparehyttan i Tjällmo och Rädsla-hyttan i Stjärorp till Hällestads bergslag. På många ställen synes lämningar av hyttpiporna men flerstädes äro de förstörda, och blott slagghögarna vittna om den rörelse, som fordom varit här.

Hamrar som utsmidde det tackjärn, som erhöles ur hyttorna ha funnits, vid Djurshyttan, Rämninge, Djuckerö och Svartebo varjämte Sonstorp, Borggård och Grytgöl voro större järnbruk med flera hamrar, där driften gång på gång utökades för att sedermera nedläggas: Borggård på 1880-talet, Grytgöl 1896 och Sonstorp 1910, för att lämna plats för nya anläggningar. Under Sonstorp hörde även Holmsjöfors hammare, som 1782 flyttades till Boxholm samt Annastinefors manufakturverk, nedlagt i senare delen av 1800-talet. Alltså finnes nu inga av de gamla anläggningarna från den forna bergsrörelsen kvar. Allt är ett minne blott.

i den sv. 1877. Naturminnena.

Bland socknens många naturminnesmärken var Likeken eller Prästgårdseken länge det främsta. Det var en jätte bland ekar och stod vid landsvägen knappt 1 km. från kyrkan nära Skans-torp och fick sitt ena namn på grund av att kyrkklockorna började ljuda, när en likprocession hunnit mitt för eken. Trädet var en verklig prydnad för orten, tills den genom "ett ovist och missriktat nit" förklarades vara skadlig för vägen och bortsynades 1912. Omkretsen var över 5 m., och åldern skattades till 800 år. Alla naturvänner sörjde dess fall.

Nära Bårstorp står ännu en underligt växt tall, som kallas "Farfars tall". Förr i tiden fanns en likadan på andra sidan vägen också, men den förtorkades för en del år sedan. Sägner vet att omtala, att där skulle tvenne bröder råkat komma i tvist och slagit ihjäl varandra. Efter denna sorgliga händelse växte de två tallarna upp. En tall, som har liknande växt som Farfars, står på Sätra mark. Det skall vara en s. k. trolltall, där man förr i tiden "satt in" många slag av sjukdomar. Den som fällde en sådan tall, troddes få de sjukheter, som funnos däri. Ingen har vågat fälla den, och sälunda står den ännu kvar som ett minne av en förr djupt rotad folktro. Dylika träd har funnits många inom socknen. Det är att hoppas, att de som stå kvar, måtte skyddas mot förstörelse.

Som naturminnen räknas också s. k. jättekast, d. v. s. större flyttblock, som skola vara slungade av jättar. En sådan jättesten ligger vid stället Kronängen nära Lötenborg. Den skall vara kastad av en jätte från Jägerstorps skog på Hällestads kyrka. Stenen gick

inte fram. Se, jättarna voro hedningar och tälde inte klockklängen från kyrkorna och ville därför fördärva dessa. En annan jättesten låg närmare kyrkan i närheten av Emmetorp, men den blev tyvärr bortsprängd, när stationshuset vid Hällestad skulle byggas.

På tal om jättar, så finnes i vår socken många s. k. jättegrjtor, genom vatten utsvarvade runda fördjupningar i bergen. Jättegrjtor äro vid Rämninge (flera stycken), Falla, Prästköp och andra ställen.

1. Hällestads hembygdsförening.

Vi ha talat något om Hällestads gamla minnen. Mycket annat kunde vara att orda därom. Gamla minnen äro de föremål, som finnas ute i gårdarna, stammande från fädernas tid och belysande deras liv. Dessa minnen äro av flerfaldiga slag. Vi ha husgerådssaker, vi ha olika redskap till jordbruket och mycket annat. Det som finnes kvar av sådana föremål, försvinner oerhört fort, då modärnare saker tagas i deras ställe. Vi böra då rädda undan, vad som finnes kvar, ty annars veta vi snart intet om hur man hade det i den gamla goda tiden.

Andra minnesmärken äro de muntliga traditioner, som finnas bland folket. Dessa minnen svinna ännu fortare än de andra sakerna, ty de äro ej så påtagliga. Materialet består i de berättelser som äldre personer kunna meddela i form av sägner om jättar, tomtar, mylingar, skogsrå och dylika naturväsen samt uppgifter om seder och bruk vid olika tillfällen och mera sådant, som med ett gemensamt namn kallas folkminnen. När de gamla äro undan ha vi ej mera möjligt att höra något därom, varför allt sådant skynd-

samt bör antecknas, så att det räddas undan glömskan. Folkminnena äro mycket värdefulla vid bedömandet av en gångens tids kultur.

I avsikt att värda och skydda och utforska socknens gamla minnen av vad slag de vara må, har i sommar Hällestads hembygdsförening bildats. Föreningen har till uppgift att insamla fornsaker och andra kulturföremål, skydda fasta fornlämningar, naturminnen, gamla byggnader o. dyl., fotografera och beskriva vad som är möjligt, insamla de muntliga traditionerna samt genom föredrag och på annat sätt öka kännedomen om och kärleken till hembygden hos dess inbyggare. Föreningen har redan kunnat glädja sig åt, att dess syften omfattas med allmänt intresse. En mängd föremål, fornsaker och annat, ha redan skänkts och mera har ställts i utsikt. En tillfällig lokal till föreningens samlingar har man funnit i en gammal stuga vid Vesterby Kulle. Det är emellertid styrelsens mening att småningom kunna ordna en fullständig hembygdsgård. Den borde bestå av från socknens olika delar sammanförda hus för olika ändamål, i vilka föremålen sedan skulle uppställas, så att varje sak komme i sin rätta miljö. För att en sådan plan skulle kunna sättas i verket måste emellertid alla Hällestadsbor stödja föreningen i dess strävanden genom att skänka föremål samt genom ekonomiskt bidrag. Överallt ute i gårdarna finnes föremål, som passa för en dylik hembygdsgård. I stället för att sälja dem för en spottstyver eller låta dem gå för några ören på en auktion, böra de överlåtas till hembygdsföreningen. Om så alla intresserade samverka, är det att hoppas, att Hällestads hembygdsgård snart skall vara en verklighet.

ÖRTAGEVISA

Nåre verser på hällstemål

utå

Gustaf Orsa

(Ättertryck ä förbjude.)

1. Mä örtagern levde, dä aldri va brist
på mjåle å kärke å säll.
När jolpärna skulle u jola tas äpp,
kom fälket från alledi håll
å sa: "Annerspetter finns kappe te ta
potätera i? Vi ska plocke i da!
2. Å örtagern tite från spänera äpp
å tarte: "Nog har ja en hög."
Sän gick han te boa å plocke så fram
ett säll, säm ja tror, att dä dög.
Nu kunne då jolpärna komme u fåra.
Så gick dä äm hösten varendaste mära.
3. Iblann gick han bärt te nänn bonne å sa:
"Vill du läne mej häst å ett åk,
för nu ha ja gjort mej så hisklitt mä säll,
nu fattes mej enbuskepåk?"
Han fick'et å körde så hem te si bo
å läste på säll utan rast eller ro.

4.

2.79.

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

4. På lördann så ok han te Finspånge färg
å stanne blann skjusse å stånn.
Å bönnra di samles å köfte has säll,
men prute dä gjord' inte nånn.
Vartävige ett klocka tie va slut.
Dä örtagern sken å la snus i sin trut.
5. På vårsia gjorde han mjäle å gran,
när gädde i åna gick äpp.
Te göre så fisklige mjäle säm han
va ingen i traktera kräpp.
"För Pälle han gjorde," så örtagern sa,
"jämt mjäle, säm brante i ingånga va."
6. I kraftfulle år Annerspetter va skytt
å jage bå fågel å älg.
Han hade bå pänge å tiner mä kött
å trallerevatten vid hälg
Dä päjka kom te'n, å där vart dä en fest,
å gubben va gla likt varävige gäst.
7. Dä örtagerns språklåde alri vart sin,
han tarte äm unnlige ting,
när en gång han jage en skaskjuten älg
i hällstans socken ikring.
"Men när ja sen sköt'en," sa gubben så gla,
"dä tog dä, där stickerehälet plä va!"
8. "En gång ja mej knäfte i olävli ti
en älg, säm va står säm ett hus.
Sän Anners å ja släpe hem'en e natt,
vi va lite hojak ve ljus.
Å saltet ja köfte i boera tre,
så ingen skull' varsne nått unllitt därve."

LUNDS UNIVERSITETS
FOLKMINNESARKIV

9. "Ja, päjke! Dä va i den lycklige ti,
när tika ja hade te hunn.
Ho gick på bå fågel å fyrfotedjur
å späret ej släfte e stunn.
Dä va mej en hunn, säm va hyvens te ha.
Ja uj, va den tika te jage va bra!"
10. "En gång, ska ni si, på en järsgål ja såg,
att e radde mä ärre där stog,
men ja la mi "dubbla" te öget å sköt,
å ännemä järsgårn dä tog.
Varävige ärre på ströje där va.
Ja plocke mä lust, där di låg i e ra."
11. "En vinter ja mete på sjön i e vak,
å byssa va mä, dä va klart.
En tjäder flög äpp, ä mi bysse ja tog,
sän släfte ja ner'n mä en fart.
Så fick ja då si, att en älg springer fram.
I skätta blott hagel! Ja stog där mä skam."
12. "Ja aldri vatt rälös. Min fällkniv ja la
i pipa, å älgen ja sköt.
Å mitt uti halsen min kniv trängde in,
sän blon ifrån odjuret flöt.
Men byssa en rediger stuss mej då ga,
ja sattes på isen, precis där ja va."
13. "Ve slaget e gädde vart döveter bums,
å snart i min kärke ho låg.
Så äckså mä reva e gädde ja tog,
ej maken te fiske nånn såg.
Te hustru å barna nu hemåt ja gick.
En festliger da vi nu alle ju fick."

14. "Rätt älte ja käle åt bönnra ikring,
å byssa va mä mej i skog.
När ärra drack mylrök, ja släfte däm ner,
mä ja bärt i käjdöra stog.
Mä mylera hade ja unliger tur,
fast passe ja fick hä i ur å i skur."
15. "Mä päjka ja samses, mä gubba ja släss,
dä vet ni. För många år sän
ja äckså hatt fästgör, ja två på en gång,
vart gifter, men hustru gått hän.
Den dålige dan mä den goe ja tatt,
fast inte för avlitt dä allti ha vatt."
16. Så örtagern tarte å mere därte,
te prate han aldri va sen,
Men nu ä han härte sän fleredi år
å bönnra di sakner'n allt ren.
För nu finns dä ingen, säm gör nåre såll,
säm duger i Hällste, på flere mils håll.

Äppsalvere! ä beteckner dä bree ä-lju't
I " " tjocke l-lju't

Visa käster femti öre å kan rekvireres från
G. E. Olsson, Hällestad.

A.-B. Östg. Corresp. Boktr., Lincg.
231273

Tryckt i a ug. 1923.

Register.

A

annandag jul, se stjärngång
allmogens matr. kullev, 95, 99, 112, 119, 134.

B

barndop, se dop
begravnings bruk, 243
berättelser av allmän art, 38, 43, 45, 46, 82, 79.
berggubbar, naturväsen, 195, 217, 261.
brännvinsbränning, 104.
bosen, 97.
byhistorier, 143, 92.
bymöte, 112, 125.

böneman, 75

D

digerdöden, 190, 198, 217, 221, 223, 226

244, 252

djurskrock, 62, 66, 55, 59, 78

dop, 53, 76.

dövas svar, 41, 42

E

ekarre, skrock om, 62

F

farsater, se digerdöden

fallighjonem 89. 13

G

galge, 243

gastar, 24, 25, 134, 188. X

gruvrägner, 154, 155, 157, 178, 183, 274

gullhönan, 59.

gätor, 279.

gäken, 55.

H

husdjur, se djur

hyttvägen, 138. J

J

jaktskrock, se skytteskrock

jordbyte, 203, 238, 235.

jättar, 27, 28, 266, 269.
jättekast, se jättar.

K

knekthistorier, 109, 210, 212, 223.
kristning, se dop.
kvinnan herre i huset, 39
kyrksägner, 127, 221, 241.
kyrksilver, 179, 183.
kyrkklocksågen, 249.
kärleksdryck, 72.

L

lotmarken sträcka, 77.
lekar, 311
locktoner, 69
löss, 78
lövjärsker, 23

M

majeld, 167
midvinterstång, 101, 131, 167.
mil-skrock, 61
mylingsägnar, 26, 184, 186.
mygg, 56, 70.
målgården, 151.
mänen, 64.

N

nack
nacken, 21, binda ~, 64
naturväsen, obestämda, 152, 164, 187.

O

Odens jakt, 193

offerbål, 181.
ordspråk, 273, 291.
ordstäv, 275, 287, 303
ortnamnsrägner, 162, 176, 200, 203, 224
225, 231, 254
orträgner, 48, 213, 220, 233, 234, 241,
247, 248, 252.

P

palmvändagen, 61
pessanrägner, 218, 235, 236, 264
pester, se digerdöden
pingst, 73.
piästen och blockarn 32.
pärkkäring, 68

R

rackaren, se boren.
regn, 63
ramsor 304
ruttnade ej i graven, 201
rå, rägner om, 22, 147, 250, 261.
rävsägen, 36
rövare, 160
rägen, 70.

S

skatter, 197 [se äv. kyrksilver]
skämtfrågor, 281.
skytteskrock, 168-176, 181, 188, 255-260
skålvspillingar, 139, 159, 241.
skräddare, sägen om, 47.

sniglar, 76.

smörblomman, 67

spöken, sägner om, 23, 24, 25, 29, 30, 31,

87, 88, 130, 136, 148, 150, 152, 154,

158, 164, 185, 193

stark perran, 43.

stjärnskott, 75

stjärngång annandag jul, 105

Staffansvisan, 107.

swalorna, 56.

rädd och skörd, 54

T

handvärk, medel mot, 71

talersätt, 277, 283, 293.

tomtesägner, 22, 129.

topografi, 202, 214, 253, 267.

trolldom, 57, 85, 187

troll, 135

trollkåringar, 68, 127

troll, förjagan, 141

trollskott, 83, 84, 85, 89.

tydor, 58, 60, 63, 64, 78.

V

vargen, siste ~, 165, 166.

väderleksmärken, 65.

våttor, medel mot, 63, 71

Å

åskan, 59.